

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 53
Godina XXVII
Maj, 2022.
[str. 239-274]

© Monos 2022

ZAVIČAJ

Ratna Gračanica (1992. – 1995.) u imenima gradskih ulica

Prof. dr. Omer Hamzić

U ovom radu autor je tragom imena gračaničkih ulica ispisao malu povjesnicu Gračanice iz perioda rata za Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995. Nastojao je da objasni u najkraćim crtama značenje imena svih 17, od ukupno 125 za sada imenovanih ulica iz tog perioda. Tekstove je metodološki složio idući od opštih ka pojedinačnim pojmovima i imenima. Posloženi su tako da se mogu čitati fragmetarno, kroz malu šetnju ulicama ovog grada. Tako složeni, ovi tekstovi odraz su ratne Gračanice, pružaju mnoštvo informacija za one koji ih nisu znali, kao i za one koji su ih zaboravili, pa ih na njih treba podsjetiti. Ta obrazloženja i objašnjenja složena u jednu cjelinu, daju koliko-toliko zaokruženu sliku jedne lokalne gradske sredine tog vremena, ali i šire. Drugo je pitanje da li je taj period dovoljno ili nedovoljno zastupljen.

Ključne riječi: Gračanica, ulice, rat, Armija Bosne i Hercegovine, odbrana.

UVODNE NAPOMENE

Nazivi ulica su dio javne memorije svakog grada ili bi tako trebalo da bude. Svaki grad, ustvari, nazivima ulica "ispisuje" svoju povijest i na neki način svoju toponimiju, čuvajući kolektivno pamćenje. Čitajući imena ulica i trgova spoznajemo najvažnije činjenice, događaje i ličnosti iz prošlosti nekog naseljenog mjesta. Nazivi ulica i trgova dio su identiteta svakog naseljenog mjesta. Njihovim čitanjem mi provjeravamo kakav odnos određeno mjesto ima prema svojoj prošlosti i kakva je ta prošlost, zapravo, bila. S jedne strane, to su, u simboličnom smislu, historijski markeri određenog prostora, a s druge strane odraz su političkog, društvenog i kulturnog ozračja u kojem su ti nazivi davati. Ta imena su, zapravo, najbolji i najuvjerljiviji historijski rukopisi određenog prostora – kroz vrijeme i trajanje.

Sve što je rečeno odnosi se i na prostor Gračanice kao naseljenog mjesta, koje ima čitavu malu povijest tog uličnog "nazivlja" koja počinje negdje u periodu austrougarske vladavine i proteže se kroz naredne historijske periode, sve do danas.

Imena ulica su se davala ili mijenjala u skladu sa općim historijskim promjenama u širem smislu. Posljednje dosta radikalne promjene naziva ulica u Gračanici, izvršene su poslije završetka rata za Bosnu i Hercegovinu, dakle, nakon velikih povijesnih i društvenih lomova i promjena koje pratimo od prvih parlamentarnih izbora 1990. godine. Odluka o nazivima ulica, koju je Opštinsko vijeće na prijedlog Vijeća mjesne zajednice Gračanica donijelo 13. 10. 1996. godine, u velikoj mjeri bila je izraz ili odraz tih promjena. Većini gračaničkih ulica i mahala, njih preko 50 (od ukupno stotinjak), vraćeni su tradicionalni topografski, odnosno narodni nazivi. Jednom broju ulica data su imena nekih nepravедno potisnutih i zaboravljenih ličnosti iz dalje prošlosti Gračanice. Zadržana su i neka imena istaknutih Gračanlija, antifašista iz Drugog svjetskog rata.

Posebna pažnja posvećena je periodu odbrane od agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992. – 1995.) Predlagači i donosioci spomenute odluke o nazivima ulica imali su vrlo odgovoran zadatak. Najdelikatnije pitanje bilo je kako imenima ulica obilježiti taj, za Bosnu i Hercegovinu, pa i Gračanicu prevažan historijski period. Objektivno stanovište bilo je teško utvrditi zbog male ili skoro nikakve vremenske distance od tih događaja, kad su određeni procesi bili još u toku, a rane još uvijek svježije. Mnogo je zaslužnih vojnih jedinica, ustanova i pojedinaca koji su doprinijeli da Gračanica ostane slobodna u njeđrima Bosne. Svaka žrtva zasluđuje poštovanje, sjećanje, baš svaka...Ali objektivno, svi se nisu mogli ubilježiti u tom rukopisu "uličnog znakovlja". Gračanica je, nažalost, dala puno više šehida i poginulih boraca nego što ima gradskih ulica. Stoga je teško bilo pronaći i neki objektivni kriterij. Ipak, prevladalo je mišljenje da se u taj "ulični rukopis", što se tiče perioda 1992. – 1995., upišu imena najvažnijih vojnih jedinica, ustanova i simbola

iz tog ratnog razdoblja, a što se tiče pojedinaca da se ulice obilježe imenima poginulih branitelja koji su odlikovani najvišim ratnim priznanjem *Zlatni ljiljan*, kao i dvojice poginulih pokretača otpora, koji su život izgubili u bitci za odbranu Gračanice, 25. maja 1992. godine. Ovaj kriterij je usvojen i prema preporuci tadašnje Komande 22. divizije Armije RBiH, koja je i prihvaćena u proceduri donošenja konačne odluke kao pravilo prihvaćeno na najkompetentnijem mjestu. Od njega se odstupilo samo u jednom slučaju – kod ulice Braće Fazlić, ali naziv te ulice, u kojoj su Fazlići živjeli, komemorira jednu posebnu ljudsku i vojničku tragediju kakva nije zabilježena u drugim slučajevima.

Posljednja promjena ili dopuna naziva ulica u Gračanici izvršena je 2010. godine, prvenstveno s ciljem da se označe i imenuju novih dvadesetak ulica, a usput isprave i neke očigledne greške u davanju imena u prethodnoj odluci. O nacrtu predloženih izmjena obavljena je javna rasprava u okviru Mjesne zajednice Gračanica, što je sasvim normalno jer se odluka odnosila isključivo na to područje. U raspravi je bilo neočekivano puno nepotrebnog politiziranja i populizma (da su predlagači zaboravili borce posljednjeg rata, npr.), pri čemu su pojedinci ispoljavali "višak patriotizma i brige za takozvanu boračku populaciju". Konačno, Općinsko vijeće je, na prijedlog Komisije koja je sumirala raspravu, 30. 3. 2010. godine, većinom glasova usvojilo Odluku o izmjenama i dopunama postojeće Odluke o nazivima ulica, u kojoj su definirani nazivi za 18 novih ulica i promjene tadašnjih naziva za pet ulica. Što se tiče posljednjeg rata, samo je za jednu ulicu usvojen naziv "Civilnih žrtava rata", što znači da su svi prijedlozi koji su se odnosili na pojedince odbaceni jer se nisu uklapali u ranije usvojene kriterije.¹ Dok ovo pišemo, ima nagovještaja da će uskoro uslijediti nova dopuna odluke o

1 Prof. dr. Omer Hamzić, Povodom imenovanja novih ulica u Gračanici – prednost data toponimima i tra-

nazivima ulica, kojom bi trebalo dati ime za još 23 nove ulice u Gračanici.²

Što se tiče ratnog perioda (1992. – 1995.), od ukupno 125 obilježenih (imenovanih) i 23 za sada neobilježene nove ulice, njih 17 ima nazive koji potiču ili simbolizuju spomenuti period. Taj podatak sam po sebi ne može dati objektivan odgovor na pitanje da li su pri davanju imena ulicama Gračanice u dovoljnoj mjeri zastupljena imena i pojmovi iz tog ratnog perioda. Kad se govori o tome, mnogi drugi elementi moraju se uzeti u obzir, kao na primjer dužina i značaj ulice, broj kuća i stanovnika u određenoj ulici, udaljenost od centra itd.

U ovom prilogu, međutim, nije cilj da se problematiziraju svi spomenuti aspekti ovog važnog pitanja za svaki grad i naselje, pa i za Gračanicu. To je za neku drugu priču. Ovdje je učinjen pokušaj da se na tragu imena gračaničkih ulica i to onim sa imenima iz rata za Bosnu i Hercegovinu (1992. – 1995.) ispiše jedna mala i pregledna ratna hronika Gračanice. Ta imena i nazivi bili su poticaj za sastavljanje dokumentovanog teksta o ključnim zbivanjima u tom prostoru i tom vremenu. Šira objašnjenja tih naziva i imena čine jednu zaokruženu cjelinu ili priču, koja sadrži najvažnije činjenice o ratnoj Gračanici. U metodološkom smislu, sadržaj se izlaže od opštih ka pojedinačnim pojmovima, imenima i nazivima, što izlaganju daje određenu dinamiku: od općeg ili šireg pojma kao što je na primjer Armija R BiH, preko simbola poput Zlatnog ljiljana, pa do imena pojedinaca, koji su zaslužili da se po njima nazovu neke ulice. Ovo je, zapravo, priča gračaničkih ulica o

ratnom razdoblju Gračanice, dovoljan okvir za razumijevanje tog vremena i ishodište za neka buduća istraživanja. Sudeći po tome, zaključak može biti da je taj historijski period relativno dobro i objektivno zastupljen na tim znakovima – premda će uvijek biti zamjerki i drugačijih mišljenja što je u ovim slučajevima sasvim normalno, čak i poželjno. Svako preispitivanje, u principu, trebalo bi da vodi nekom novom kvalitetu.

I.

ULICE S NAZIVIMA OPĆEG ZNAČAJA

Ulica Alije Izetbegovića

Glavna gradska ulica – nekadašnja stara gračanička čaršija i savremena šetnica.

U mnogim gradovima Bosne i Hercegovine, nakon smrti prvog predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića (1925.–2003.), njegovim imenom su, u znak počasti i poštovanja, obilježeni mnogi javni objekti, trgovi i ulice. Krajem 2005. godine takva inicijativa pokrenuta je i u Gračanici. Jednoglasnom odlukom prihvaćena je na sjednici Općinskog vijeća, održanoj 28. aprila 2006. godine. Službeno proglašenje i imenovanje ulice obavljeno je u povodu Dana državnosti Bosne i Hercegovine, 25. novembra 2006. godine.

Alija Izetbegović je ličnost bogate, zanimljive i osebuje biografije: pravnik, intelektualac i publicist, politički disident i žrtva režimskog jednogumlja, osuđenik na montiranom procesu, potom karizmatični osnivač i čelnik stranke koja izrasta u pokret nacio-

dicionalnim nazivima, *Gračanički glasnik*, 2010., br. 29/15, str. 133 i 135.

2 Nacrt odluke o nazivima i označavanju ulica na području Grada Gračanice, Gradsko vijeće je usvojilo na svojoj 15. redovnoj sjednici, 28. 2. 2022., i uputile je na javnu raspravu u trajanju od 90 dana. Rok za javnu raspravu ističe krajem maja ove godine. Pored davanja imena novim ulicama, nagovještava se da bi moglo doći i do preimenovanja nekih od postojećih. Ne znaju se rezultati dosadašnje javne rasprave, niti su saopštena imena članova stručne komisije koja bi trebalo da predloži te nove nazive ako je uopće i formirana. Normalno je da građane treba pitati kakvo ime žele dati ulici u kojoj žive, ali se ne smije dozvoliti politiziranje i licitiranje, jeftini populizam za pridobijanje glasova, a pogotovu zaobilaženje mišljenja struke, koje bi u tom kontekstu ipak trebalo biti najrelevantnije.

nalnog preporoda Bošnjaka... Konačno, čovjek koji je – voljom naroda i građana Bosne i Hercegovine – vodio ovu zemlju i bošnjački narod kroz vrtlog urušavanja i raspada Jugoslavije, osamostaljena i proglašavanja nezavisnosti naše zemlje, te odbrane i očuvanja njene opstojnosti, u demokratskom otporu velikodržavnim ideologijama i zlu koje su one nosile, zlu agresije, fašizma i genocida.

U tom smislu, njegov historijski doprinos je nemjerljiv.

Kao predsjednik Predsjedništva, najvišeg političkog tijela i civilnog rukovodstva svih odbrambenih struktura, Alija Izetbegović je neosporno autoritet odbrane Bosne i Hercegovine. Njegova ličnost je, ujedno, i jedan od simbola pravedne, demokratske i antifašističke borbe protiv zla velikodržavnih ideologija, agresije i genocida. Izetbegović je vodio tu borbu, iskreno u nju vjerovao i oblikovao joj smjer. To su neke neosporne historijske činjenice...

U vrijeme zahuktalog nacionalizma koji je nagovještavao neminovni raspad Jugoslavije, predstavljao je glas razuma i zalagao se za očuvanje te federalne državne tvorevine, kao reformirane i demokratske zajednice ravnopravnih naroda i republika, u kojoj bi i Bosna i Hercegovina imala ono mjesto koje joj je bilo pravno zajamčeno još odlukama AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Kada se, istupanjem Slovenije i Hrvatske, Jugoslavija nepovratno raspala, Izetbegović pokreće održavanje referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, na kome se dvije trećine građana ove republike izjašnjava pozitivno. Slijedeći glas građana, bori se za međunarodno priznanje zemlje, iako su neki međunarodni faktori, u ime "očuvanja mira", već tada nametali Bosni i Hercegovini rješenja suprotna demokratskim i građanskim načelima evropskih država. Ipak, Izetbegović je i tada razgovarao i pregovarao, cijelo vrijeme se zalažući za mir, izbjegavanje sukoba, smirivanje tenzija. No, još od prve polovice 1991. godine, u granicama mogućnosti koje su pružale ondašnje

prilike, inicira organizaciju odbrane Bosne i Hercegovine, kako kroz legalne institucije u kojima je njegova stranka imala utjecaj, tako i kroz Patriotsku ligu, kao tajnu odbrambenu organizaciju–istovremeno se boreći protiv destruktivnog djelovanja onih koji su Bosnu i Hercegovinu i njene odbrambene mogućnosti već uveliko razgrađivali.

Sama odbrana Bosne i Hercegovine vjerovatno je najveće Izetbegovićevo postignuće i najkrupnija historijska zasluga, koju mu niko ne može osporiti. Kao vrhovni komandant Armije RBiH, Izetbegović je oblikovao i usmjeravao strategiju odbrane zemlje, koja je ostala nepromijenjena, uprkos svim pritiscima iz okruženja i svijeta. "Svugdje postoje strategija i taktika" – naglasit će kasnije u jednom intervjuu – "Ljudi to često ne razlikuju i brkaju. Naša strategija je bila: cjelovita, demokratska Bosna i Hercegovina." Naredne tri i po godine, Izetbegović je predvodio borbu za Bosnu i Hercegovinu, istovremeno pregovarajući i, uprkos svim pritiscima, ostajući čvrsto na liniji cjelovite BiH u njenim historijskim granicama. Svjestan ograničenih mogućnosti sa kojima je raspolagao, strateške nadmoći neprijatelja i raspoloženja međunarodne zajednice, u prvom redu velikih sila, iskoristio je historijsku priliku koja mu se ukazala, potpisavši mirovni sporazum u Daytonu, kojim je okončano dalje ubijanje i stradanje u Bosni i Hercegovini, posebno među Bošnjacima–ali kojim je ostala sačuvana Bosna i Hercegovina u svojim historijskim i međunarodno priznatim granicama. Potpisivanje Daytonskog sporazuma je bila historijska šansa koju Izetbegović nije propustio – za razliku od političkih lidera nekih drugih naroda (Palestinaca ili Čečena, npr.), koje je usud historije doveo u sličnu "pat-poziciju" u kakvoj su se i Bošnjaci našli 1995. godine, a koji su u takvim dilemama, umjesto kompromisa i nepravednog mira odabrali nastavak rata, rata za možda pravednije ciljeve–ali i rata u kome su naposljetku pretrpjeli strateški i konačni poraz....

Ipak, ne treba smetnuti s uma da su Bosna i Hercegovina i bošnjački narod bili osuđeni na nestanak, tako da je i "sam naš opstanak naša pobjeda", kako je to Izetbegović kazao za jedan strani list.

Važno je naglasiti da Alija Izetbegović interese Bosne i Hercegovine nikada nije podredio interesima bošnjačkog naroda: naprotiv, izjavio je da za njega to dvoje nikada nije bilo proturječno: "Interesi bošnjačkog naroda su bili potpuno identični sa interesima države Bosne i Hercegovine. Jak i organizovan bošnjački narod je bio uvjet opstanka Bosne i Hercegovine. Za mene je borba za bošnjački narod uvijek značila borbu za Bosnu i Hercegovinu. Te ravni nisu bile ni pod kakvim uglovima, već potpuno u istoj osi... Braneći interese bošnjačkog naroda smatrao sam da branim i Bosnu i Hercegovinu kao najviši interes njegov."

LITERATURA: Admir Mulaosmanović, *Iskušenje opstanka – Izetbegovićevih deset godina 1990. – 2000.*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.; Zehrudin Isaković, *Alija Izetbegović (1925. – 2003.): biografija, Gračanički glasnik (tematski broj posvećen 10. godišnjici smrti Alije Izetbegovića, god. XVIII, br. 36, novembar, 2013.*

Ulica Branilaca grada

Vodi od zapadnog ulaza u grad, duž magistrale Doboj – Tuzla, do spajanja puta preko Hajdarovca i magistrale na početku Pribave.

Ono što je tokom četverogodišnjeg rata za Bosnu i Hercegovinu urađeno i postignuto na opštini Gračanica da bi se sačuvalo kućni prag, teritorija, imovina i ljudi, te da bi se obezbijedili koliko-toliko normalni uslovi života, mnogima je služilo za primjer, a njenim stanovnicima i danas na ponos i čast. Iako su tokom rata gotovo sva bošnjačka naselja bila izložena divljačkim granatiranjima sa Ozrena i Trebave, u njih nikada ni za trenutak nije kročila noga velikosrpskog agresora, a institucije legalne vlasti države Bosne i Hercegovine očuvane su do kraja. Sve to,

naravno, plaćeno je najskupljom cijenom – životima i zdravljem najbolje generacije koju je Bosna ikada imala, ali i parama, imetkom i svim ostalim materijalnim dobrima s kojima je raspolagala.

Gračanica se branila na obalama Spreče, na čukama oko Svjetlice, oko strateških kota Visa i Sijedog krša, ali i na Gradačcu, Brčkom, Varešu, Majevici, Olovu i Sarajevu, gdje su se borili najbolji od najboljih. Osim puškom, Gračanica se branila i vrijednim rukama radnika u fabrikama i na njivama, nesebičnim radom učitelja i nastavnika, zdravstvenih radnika, policajaca, kulturnih radnika i novinara, službenika, branila se dječjim osmjesima i rijetkim šetnjama pensionera po čaršiji, Gračanicu su branili svi oni koji su ostali da dijele zlo i dobro sa ovim gradom i njegovim braniocima, ali i oni koji su nesebično i organizovano slali pomoć iz bijelog svijeta. Svi su oni bili na časnoj liniji odbrane, svi su oni branioci grada.

Najveću slavu i poštovanje, ipak, zaslužuju pripadnici Armije RBiH, oni koji su bili na prvoj liniji odbrane, s puškom u ruci i srcem punim Bosne. U odbrani Bosne na ovim prostorima poginulo je 325 boraca i 149 civila. Zna se da ih je nekoliko stotina ranjeno. Te žrtve, dostojne svakog poštovanja, ne smiju se nikada zaboraviti... To se željelo reći i kroz nazive ulica kao javne simbole...

Kako se počela stvarati linija odbrane grada?

U proljeće 1992. godine miris baruta i zadah rata počeo se osjećati i u ovom kraju. Nekoliko diverzija po gradu i brojne provokacije srpskih ekstremista nagovještavale su neposrednu opasnost koja je prijetila sa Ozrena. Odgovor građana bile su ulične i mahalske straže, te organizovanje kriznih štabova koji će od kraja aprila prerasti u rejonske štabove TO, a potom u prve bataljone, koji će se uklopiti u jedinstven sistem odbrane opštine Gračanica pod komandom Ratnog predsjedništva i Opštinskog štaba TO.

Manevarski vod TO, odnosno raniji vod Patriotske lige, te Manevarska jedinica SJB Gračanica bile su prve dvije organizovane i dobro naoružane jedinice koje su izašle na liniju odbrane grada. Manevarska jedinica policije konačno je konsolidovana poslije odlaska većine policajaca i kadrova srpske nacionalnosti iz Stanice javne bezbjednosti Gračanica na područje Ozrena (14. 4. 1992.). Nakon toga, ova jedinica, koju je narod zvao "Specijalcima", smještena je u prostorije Obdaništa na Lukama kako bi štitila najosjetljivije prilaze Gračanici s južne strane. U međuvremenu, Manevski vod TO, nakon početnog uvježbavanja u kampu Šabuša na Griču i obavljenog zadatka u širem rejonu Gaja (Dom na Gaju), smješten je u prostorije Druge osnovne škole, radi kontrole kretanja sumnjivih osoba u tom dijelu Gračanice.

Tako su krajem aprila 1992. godine na razmaku od 300 do 500 metara na južnim prilazima grada stacionirane dvije jake grupe naoružanih i hrabrih pripadnika policije i TO, koji su bili spremni da se momentalno suprotstave eventualnom napadu sa Ozrena.

Za to vrijeme Opštinski štab Teritorijalne odbrane uspio je objediniti sve snage otpora na opštini, formirati posebne jedinice i službe, uspostaviti rejonske štabove... Krajem maja 1992., Rejonski štab Teritorijalne odbrane Gračanice pod svojom komandom imao je šest četa sa 1.028 boraca, od kojih je svaki treći bio naoružan. Na sličan način organizovani su i rejonski štabovi Donja Orahovica, Malešići i Soko.

U međuvremenu je Civilna zaštita izvršila totalno zaprećavanje svih saobraćajnica koje su spajale stari i novi put, južno od Gračanice. Omogućeno je bezbjedno izvlačenje gotovih proizvoda, opreme i mašina iz industrijske zone, kao i evakuacija dijela tzv. neborbenog stanovništva koja je izvedena od 16. do 20. maja. Građani su se nakon postavljanja tih zapreka, osjećali sigurnije, a potencijalni napadač mogao je zaključiti da mu branioци Gračanice pripremaju "ozbiljan doček".

Nakon žestokog napada Ozrenaca i odlučne odbrane Gračanice, 25. 5. 1992. godine, te uklanjanja potencijalne opasnosti od srpskih napada sa Gornje Lohinje, počela je druga faza organizacije odbrane na ovim prostorima – formiranje bataljona i brigada.

Prvi i Drugi bataljon popunjavali su borci Teritorijalnog odreda i jedinica Rejonskog štaba Teritorijalne odbrane Gračanica, koji je pod svojom komandom, krajem maja 1992. godine, imao šest četa sa oko 1.000 boraca. Okosnicu ovih bataljona činile su dobro organizovane dobrovoljačke grupe "Škorpioni" i "Kobre", koje su stizale na sva kritična mjesta gračaničkog ratišta. Od jedinica rejonskih štabova Orahovica, Malešići, Soko formirana su još tri bataljona, koji će sa dva gračanička, ući u sastav 111. gračaničke brigade Armije RBiH, neprikosnovenog i pouzdanog branioца Gračanice.

Atribut "gračanička" ta je brigada dostojno nosila tokom čitavog rata.

LITERATURA: Izudin Duraković, Mirzet Hamzić, *Od Opštinskog štaba TO do OG-2 1992/94.*, Služba za informisanje operativne grupe 2, Gračanica, 1994.; Mirzet Hamzić, *Samo krv ratnika je za slavu i pamćenje*, Monos, Gračanica, 1995.; Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice 25. 5. '92.*, Monos, Gračanica, 1996.; Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Četiri godine borbe i dalje – uloga SJB Gračanica u odbrani grada i okoline*, Gračanica, 1996.; Omer Delić, *Otpor agresiji s Ozrena*, Bosanski kulturni centar, Gračanica, 1999.; Omer Hamzić, *Kako smo finansirali odbrambeni rat, Biljeg vremena*, II/21, februar 1995., str. 3; Sead Jahić, *Čime smo se branili u maju 1992. godine*, Gračanički glasnik, br. 3, Gračanica, 1997. str. 43. – 53; Izudin Duraković, *Izvršni odbor u ratu*, Info Press, Gračanica 1996.

Ulica Zlatnih ljljana

Nastavlja se na ulicu Mehmeda Ahmedbegovića, na raskrsnici kod Doma zdravlja, i

vodi pored Luka, do raskrsnice na magistralnoj cesti Doboj – Tuzla.

Ljiljan (lijer, zambak ili krin) cvijet je s višestrukom simbolikom – stari heraldički simbol u štitu i kruni srednjovjekovnih bosanskih vladara, usvojen i kao znak (simbol) na grbu i zastavi Republike Bosne i Hercegovine. Šest zlatnih ljiljana u grbu ove države postali su više od simbola. Naziv “zlatni ljiljani” ubrzo je postao naziv od milja i sinonim za pripadnike Teritorijalne odbrane, a potom i Armije RBiH.

Međutim, “Zlatni ljiljan” je i naziv vojničke značke – ratnog priznanja koje se dodjeljivalo pripadnicima Armije, *“...koji su se naročito istakli u oružanom suprotstavljanju agresoru, doprinijeli proširenju slobodnih dijelova Republike, izvršili više djela u kojima je došla do izražaja njihova lična hrabrost i požrtvovanje, pri čemu su agresoru nanosili znatni gubici u ljudstvu i materijalnim sredstvima...”*

Priznanje “Zlatni ljiljan” zaslužili su oni borci, koji su izveli najhrabrije podvige u ratu. Ova ratna priznanja počela su se dodjeljivati najzaslužnijim već u julu 1992. godine prema tadašnjim pravilnicima o nagradama i priznanjima u Armiji R BiH. Zlatni ljiljan je ugraviran i na nišanima šehida, poginulih i umrlih boraca Armije R BiH.

S područja općine Gračanica priznanje “Zlatni ljiljan” ponijelo je 15 boraca – četvorica od njih posthumno. Još dvojica “Zlatnih ljiljana” rodnom su s područja ove općine, a priznanje su stekli kao borci jedinica Armije RBiH u Mostaru i Bihaću.

LITERATURA: Hasib Mušibegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, *Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995.*, ZK Vojske F BiH, Sarajevo 2000.

Ulica 25. maja

Odvaja se od ulice Šemsekadića kod Autobuske stanice i uspinje na ulicu Čiriš.

Taj 25. maj 1992. godine Gračanlije će upamtiti kao dan kada su se odbranili od srpskih napadača sa Ozrena i oslobodili svih iluzija da će ih ratni požar nekako zaobići. Bio je to početak pravog rata u Gračanici. Ali, počelo je mnogo prije...

Od 1. do 5. maja 1992. godine pao je Doboj, Grapska je 9. maja okupirana, poharana i spaljena... Sumorne vijesti stizale su u Gračanicu i prve izbjegličke kolone koje su Srbi tjerali iz svojih domova. Sve su to pratile razne glasine, ali i uznemirujuće prijetnje sa Ozrena, izazivajući strah i zabrinutost na čitavoj slobodnoj teritoriji općine Gračanica. Na Ozrenu su bile stacionirane jake snage Jugoslavenske narodne armije i srpska paravojska, u čijim su redovima dominirala četnička obilježja. Snažnije paravojne jedinice, JNA je uspostavila i u selima Lendići i Gornja Lohinja, a oružje je podijeljeno i Srbima u samome gradu, posebno onima u mahali Varoš, koji su već krajem aprila uspostavili i vlastite ulične straže. Topovske cijevi okrenute Gračanici, razmještene u rejonu Termini i ispred autobaze u Sočkovcu, sa raskrsnice kod “Feringa” mogle su se vidjeti skoro golim okom. Uz prijetnje sa Ozrena, poneki rafal bio je više od opomene. Osjećao se neizdržljiv zadah rata koji je visio u zraku.

U rano jutro, 5. maja, Ozrenici su blokirali sve mostove na Spreči i zaustavili svaki saobraćaj sa Gračanicom. Karanovčani su već bili presjekli put Doboj-Tuzla kod mosta na Spreči, osiguravajući tako sebi prolaz u Lendiće. Od 8. maja srpske naoružane grupe presjekle su put za Malešiće i Lukavicu, pa se u ta sela moralo ići zaobilaznim i lošim putevima preko Babića.

Stanovništvo srpske nacionalnosti tih je dana užurbano napuštalo Gračanicu. Odlazilo je mahom na Ozren sa uvjerenjem da će se za samo nekoliko dana vratiti sa “svojom vojskom kući”. Iza njih, u nekim od stanova ostajalo je oružje koje im je podijelila JNA, ali i obimna dokumentacija, koja je svjedočila o mračnim planovima okupacije Gračanice...

Iako je na sve strane zaudaralo barutom, opštinsko vojno-političko rukovodstvo nije gubilo nadu u mirno razrješenje krize. Pripremajući se užurbano za odbranu, činilo je istovremeno grčevite napore da na svaki mogući način izbjegne sukobe širih razmjera ili barem da koliko-toliko dobije u vremenu. Nastojalo je da po svaku cijenu održi kontakte sa Ozrencima kao i sa predstavnicima JNA u Tuzli i Doboju, cijeneći da ti kontakti mogu biti garancija kakvog-takvog mira.

Ipak, rat je visio u zraku.

Morale su se donositi sudbonosne odluke.

U Opštinskom štabu TO ubrzane su ranije započete pripreme za odbranu. Obavljali su se mnogi organizacioni poslovi, izvršena je konsolidacija rejonskih štabova, u toku

je bila mobilizacija teritorijalne odbrane, u "pogonu" je bila civilna zaštita, izvršeno je vojničko zaprečavanje svih ulaza u grad, otpočela organizovana evakuacija žena, djece, starih, iznemoglih i bolesnih lica, a zatim i izvlačenje mašina i zaliha roba iz nekih gračaničkih pogona u industrijskoj zoni grada koja se odjednom našla na prvoj liniji odbrane.

Iako se crni oblak rata munjevito približavao Gračanici, iako se desio veliki agresorski zločin u Grapskoj, još uvijek je bilo pokušaja da se izbjegne najgore. Jedan od posljednjih, bilo je javno obraćanje predsjednika opštine Hazima Vikala putem talasa Radio-Gračanice i tek uspostavljene lokalne televizije, 13. 5. 1992. godine, kada je još jednom pozvao sve građane opštine na mir, suživot i toleran-

ciju, garantujući bezbjednost svima – bez obzira na njihovu vjersku i nacionalnu pripadnost. Na ovaj poziv srpski teroristi, dva dana kasnije, 15. 5. 1992., odgovorili su ubistvom Adema Mustajbašića, pripadnika Civilne zaštite, u rejonu Bijelih Polja. Tri dana kasnije, 18. 5. 1992. godine i Opštinski štab TO obratio se građanima opštine javnim proglasom i pozvao sve vojno sposobne osobe u redove TO. Na taj proglas Ozrenici su odgovorili granatama.

Gruhnulo je u predvečerje istog dana, 18. 5. 1992. godine. Sa Ozrena su poletjele prve granate na Donju Orahovicu, a sutradan na Gračanicu, Miričinu, i opet na Donju Orahovicu. Stravično zavijanje sirena i eksplozije smrtonosnih granata po Gračanicu i drugim naseljima gračaničke opštine postale su svakodnevna stvarnost. Sutradan, nastavili su se napadi iz artiljerijskih, protivoklopnih i protivavionskih oruđa, a jedna veća grupa neprijateljskih vojnika (snage jedne pješadijske čete) prešla je Sočkovački most i razvila se u strijelce, napredujući prema raskrsnici kod motela. Zaustavljena je i natjerana u bijeg vatrom iz protivavionskog mitraljeza sa Hurija, jedinog oruđa te vrste s kojim su raspolagale snage odbrane.

Zapucalo se tog 19. maja i sa Lendića, posebno sa lokaliteta Zečev gaj, na tromeđi ovog sela prema Malešićima i Stjepan Polju, iznad zaseoka Ahmići, u kome je živjelo stanovništvo srpske nacionalnosti. Naoružani srpski ekstremisti pucali su i 21. maja, a 23. se zbio tragičan događaj, koji je označio početak borbi u tom rejonu. Tog dana dvojica boraca čete Teritorijalne odbrane iz Stjepan Polja su, u izviđanju terena ispred linija, aktivirali minu iznenađenja u košari jednog mještanina Stjepan Polja, na Zečevom Gaju. Od te mine smrtno je stradao Džemal Bašić, teritorijalac iz Stjepan Polja. Na teren je odmah izašao Interventni vod TO iz tog sela, čiji je komandir bio Hajrudin Džebo Bajbaga, podržan od Interventnog voda iz Brijesnice, čiji su borci u međuvremenu stigli u pomoć.

U pokušaju izvlačenja tijela stradalog Bašića došlo je do sukoba teritorijalaca sa pripadnicima srpske paravojske, pri čemu je jedan pripadnik TO ranjen. Isprovocirani time, pripadnici TO upadaju u Ahmiće, ovladavaju zaseokom i protjeruju srpske ekstremiste, pri čemu im se predalo osmero srpskih civila, koji su odmah evakuisani u Malešiće. U borbi je, nažalost, zapaljeno i nekoliko srpskih kuća u Ahmićima.

Dok su trajale borbe na tom području (Ahmići), izvršen je snažan artiljerijski napad na Gračanicu iz Sočkovca, Karanovca, Boljanića i Lendića, pričinjena je velika materijalna šteta, dva civila su ubijena, a više ih je teže ili lakše ranjeno.

Predviđajući mogućnost nastavka borbi na tom prostoru, komanda OpŠTO Gračanica u Stjepan Polje je kao pojačanje uputila Manevarski vod TO (bivši vod Patriotske lige). Naredni dan je protekao u izviđanju, a borci iz Malešića i Stjepan Polja, ohrabreni uspjehom na Ahmićima, nadali su se nastavku akcije i mogućem oslobođanju Lendića. Međutim, agresor je tog dana na Lendiće dovuкао značajna pojačanja u ljudstvu i tehnici, uključujući i dobrovoljačku specijalnu jedinicu i najmanje jedan tenk.

Ujutro, 25. maja, oko 06.30 h, sa srpskih položaja na Lendićima otpočeo je napad u pravcu Stjepan Polja i Malešića, uz snažnu vatru iz protivavionskih oruđa i tenka koji je pratio pješadiju. Neprijatelj je izbio na zapadni rub Zečevog gaja, neposredno ugrozivši linije odbrane Stjepan Polja. Među braniočima je u prvi mah nastala pometnja, ali izlaskom na teren interventnih jedinica (uključujući Manevarski vod TO iz Gračаницe, Bajbagin Interventni vod iz Stjepan Polja, te Interventni vod iz Malešića pod komandom Osmana Mehića Tucka), linija odbrane je stabilizovana, a neprijatelj odbačen prema istočnom rubu Zečevog gaja (gdje su se nalazile kuće Vasića).

U pokušaju uništenja neprijateljskog tenka (koji je vatru prenio na Malešiće, ošte-

tivši džamiju i obližnje kuće), oko 09.30 sati, ranjena su dva pripadnika TO, a poginuo je i jedan rezervni policajac iz Stjepan Polja.

U namjeri da olakša položaj branilaca na Zečevom Gaju, komanda OpŠTO Gračanica je naredila artiljerijsko dejstvo minobacačima po neprijateljskim ciljevima u rejonu Lendića, te borbeno dejstvo jedinica iz pravca Gračanice (Korića Hana i Gajeva, te Bahića). Po svoj prilici, uslijed tih dejstava u rejonu Zečevog gaja pronijele su se glasine da su snage TO uspjele izbiti na Karanovački most, te da su Lendići odsječeni. U tom trenutku stigla je naredba Manevarskom vodu TO i dijelovima Malešićke čete da krenu naprijed, u pravcu Lendića, u "čišćenje terena". Negdje oko 11.30 sati, na istočnom rubu Zečevog gaja borci TO upadaju u zasjedu, u kojoj je nekoliko pripadnika TO smrtno pogodeno ili teško ranjeno. U kasnija tri pokušaja njihovog izvlačenja (od tada do kasnog poslijepodneva) pale su nove žrtve...

Tog dana živote za Bosnu i Hercegovinu su položili:

- Osman Ibrahimović iz Stjepan Polja, pripadnik rezervne policije;
- Vedad Đonlić iz Gračanice, komandir odjeljenja u Manevarskom vodu TO, jedan od osnivača Patriotske lige u Gračanici;
- Zuhdija Šestan Zući iz Donje Lohinje, pripadnik Manevarskog voda TO i član Patriotske lige, poginuo u pokušaju izvlačenja Vedada Đonlića;
- Hasib Fehratović Pibe iz Donje Lohinje, vojni instruktor u Manevarskom vodu TO i zamjenik komandira, ranjen u prvom okršaju, nakon zbrinjavanja u ratnoj ambulanti u Sokolu vratio se među suborce;
- Vahid Hankušić iz Malešića, komandir odjeljenja u četi TO Malešići;
- Šaban Memić iz Malešića, komandir odjeljenja u četi TO Malešići;

- Asim Šako Škoda iz Malešića, zamjenik komandira čete TO Malešići, poginuo u pokušaju izvlačenja stradalih suboraca;
- Hajrudin Džebo Bajbaga, jedan od pokretača otpora, komandir Interventnog voda TO Stjepan Polje, poginuo u pokušaju izvlačenja stradalih suboraca;
- Mehmed Ahmedbegović Meša, jedan od osnivača Patriotske lige u Gračanici i pokretača otpora, komandir Manevarskog voda TO Gračanica, poginuo u pokušaju izvlačenja stradalih suboraca;
- Mirsad Hamzić, pripadnik Interventnog voda Stjepan Polje, poginuo u pokušaju izvlačenja stradalih suboraca.

Dok su trajale borbe na Zečevom gaju i oko Lendića, s Ozrena je izveden rušilački artiljerijski napad na Gračanicu, koji je trajao od 10.30 sati pa do kasnog popodneva. Prema nekim podacima, na grad je ispaljeno oko 1.000 projektila iz oruđa svih kalibara. Gađali su i rušili stambene i privredne objekte po industrijskoj zoni i centru Gračanice. Gađali su džamije, u Donjoj Lohinji, Pribavi, na Lipi, u Malešićima, Stjepan Polju. Gađali su Dom zdravlja i teško oštetili Službu hitne medicinske pomoći. Stradalo je i više civila...

Sudeći po intenzitetu borbi i koncentraciji artiljerije, kao i pojačanjima koja su prethodnog dana navučena na Lendiće, bilo je jasno da je agresor u tom trenutku spremao neki veći i ozbiljniji napad. Djelovanje u pravcu Zečevog gaja bilo je, očito, samo početak.

Kasnije analize zaplijenjenih agresorskih dokumenata pokazale su da je zaista postojao plan spajanja srpskih snaga s Ozrena i Trebave, na pravcu preko Lendića i Malešića. Da se to desilo, područje Stjepan Polja, Lukavice i današnjeg Doboj Istoka ostalo bi odsječeno, bez izgleda na odbranu, dok bi u narednoj fazi agresor udario na samu Gračanicu, preko Lendića i Gornje Lohinje. Na svu sreću, odmah u početku, zahvaljujući odlučnosti iskazanoj 25. maja 1992. godine, u bici na Zečevom gaju, hrabrosti i požrtvovanju

boraca – ti planovi su osuđeni. Nažalost, nedostatak sredstava veze i drugi problemi u koordinaciji, a općenito i neiskustvo među borcima i starješinama sigurno su doprinijeli većim gubicima, ali jedna je činjenica najbitnija: uprkos svojoj nadmoći u naoružanju i tehnici, agresor je bio pokoleban žestinom otpora.

Taj napad od 25. maja bio je prvi, ali i posljednji direktni agresorski napad na Gračanicu. Bio je to zaista dan kada je Gračanica odbranjena.

LITERATURA: Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Obrana Gračanice* 25. 5. '92., Monos, Gračanica, 1996.; *Gračanički glasnik*, god. XXII, br. 43, maj 2017. – tematski broj posvećen 25. maju 1992. godine (u povodu 25. godišnjice); Edin Šaković, *Šta se zaista desilo na Zečevom gaju? Neki novi podaci i saznanja*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 47, maj 2019., str. 53-69; Nijaz Omerović, *Dnevnički zapis iz maja 1992. godine*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 48, novembar 2019., str. 143-151; Senahid Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, BZK Preporod, Gračanica, 2008.; Mirzet Hamzić, *Samo krv ratnika je za slavu i pamćenje*, Monos, Gračanica, 1995.; Osman Puškar, *“Drina” – plan četničke okupacije tuzlanske regije u proljeće 1992.*, Gračanički glasnik, I/2, 1996., 62-70; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995.*, Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Ulica Branilaca Kula Grada

Odvaja se lijevo od ulice Zlatnih ljiljana kod “Fortune” i vodi starim putem za Tuzlu, naseljem Hajdarovac, do početka Pribave.

Bitka za Kula Grad kod Zvornika bila je jedna od prvih bitaka Odbrambeno-oslobodilačkog rata i prvi ozbiljan primjer organizovanog otpora velikosrpskom agresoru.

Nakon žestokih udara bivše JNA, srbijanskih i domaćih srpskih dobrovoljaca, četnika svih vrsta, 8. aprila 1992. godine, malobrojni

branioci Zvornika bili su prinuđeni odstupiti iz grada i povući se na prostor mjesne zajednice Kula Grad. Stotinjak naoružanih branilaca, kojima je zapovijedao Samir Ništović (“Kapetan Almir”), bivši oficir JNA i komandant Opštinskog štaba Patriotske lige, skoro tri sedmice odupirali su se daleko nadmoćnijem neprijatelju – sve do 26. aprila, kada se uslijed snažne ofanzive odlučuju na proboj i izvlače prema Kalesiji.

U vrijeme prodora agresorskih jedinica u Zvornik, praćenog nečuvanim zlodjelima, ubistvima, pljačkom i paljevinom, posredstvom Centra službi bezbjednosti Tuzla opštinama sjeveroistočne Bosne upućen je očajnički poziv da se šalju policija i dobrovoljci u pomoć braniocima Zvornika... Malo ko se odazvao – dijelom zbog opće nesprenosti, dijelom zbog toga što mnogi nisu bili svjesni opasnosti koja se nadvijala nad cijelom Bosnom i Hercegovinom, naivno vjerujući kako će se rat nekako već izbjeći. Obraz Gračanici spasila je malobrojna skupina mladih ljudi, njih oko dvadesetak – pripadnika Patriotske lige, koji su u dogovoru s tadašnjim predsjednikom opštine Hazimom Vikalom krenuli u pomoć Zvorničanima.

Na ispraćaju te jedinice, zapisao je Vikalo kasnije, *“obratio sam se njenom komandantu Mehmedu Ahmedbegoviću riječima: ‘Meša, pamet uglavu, potrebni ste nam živi za odbranu Gračanice.’ On je na to odgovorio: ‘Moj predsjedniče, ja sam pod abdestom i svoj sam život spreman dati i na Drini i u Gračanici.’*

Po naredbi komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i Regionalnog štaba Patriotske lige, Vahida Karavelića, ova gračanička jedinica je dobila zadatak da se sa suborcima iz Živinica i Kalesije probije do Zvornika i ponese veće količine municije za tamošnje branioce. Zadatak su uspješno obavili, probivši se do Kula Grada, a u vrijeme kratkog boravka u tom mjestu, neki od njih su uzeli učešća i u borbama. Po naredbi pretpostavljenih, jedinica se odmah sutradan preko Križevića izvlači u pravcu Kalesije, a zatim se vraća u Grača-

nicu. U vrijeme boravka na zborničkom području vidjeli su i osjetili dimenzije zla koje se sprema bošnjačkom narodu. Vratili su se u Gračanicu sa dragocjenim iskustvima i još odlučniji da se suprotstave rastućoj opasnosti sa Ozrena. U narednim danima to su i pokazali.

LITERATURA: Šefko Hodžić, *Bosanski ratnici*, DES, Sarajevo 1998.; Mirzet Hamzić, *Zvornik od izbora do Dejtona*, Glas Drine, Tuzla, 1998.; Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.; Rusmir Djedović: "Patriotska liga Gračanice: Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, Tuzla, god. II, br. 38, 26. V. 1993., 6. (ponovo objavljeno: Gračanički glasnik, god. XXI, br. 43, 105-108.); Rusmir Djedović, Edin Šaković, Husein Serhatlić, *O formiranju i djelovanju Patriotske lige BiH na području općine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. XXIII, br. 45, 2018., str. 59-87.

Šehidska ulica i ulica Šehitluci

Prva vodi od raskrsnice na Korića Hanu, na križanju ulica Patriotske lige i Hajrudina Džebe Bajbage, kroz naselje iznad Korića Hana, spuštajući se i izlazeći na ulicu Patriotske lige kod Stadiona Luke. Druga ulica nalazi se u mahali Lipa, prema Drijenči, paralelno sa Mula Dedinom ulicom.

Pojam "šehid" izvorno je arapska riječ u doslovnom značenju "svjedok". Ovaj pojam označava poginulog borca, ali i nevinu žrtvu rata i nepravde. Pojam je tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu zaživio kao oznaka za poginule borce TO i Armije RBiH – muslimanske vjeroispovijesti, prije svega, kroz sintagmu *šehidi i poginuli borci*, što je danas i službena, zakonska kategorija.

U duhovnoj i kulturnoj tradiciji Bošnjaka šehidi zauzimaju posebno mjesto i njima se iskazuje osobit stepen poštovanja. Stara šehidska mezarja i osamljeni mezarovi često su kulturna mjesta, a narod im pripisuje posebna

svojstva. Tako je i u Gračanici, koju okružuju stari "šehiti" i šehitluci, za koje predaja tvrdi da su ovaj grad branili od dušmana i nevolje. Ulica Šehitluci u mahali Lipa, nazvana je tako, kako je stajalo u obrazloženju, jer "prema predanju, neposredno uz tu ulicu ukopan je šehit, o kojem ništa do sada nije napisano niti istraženo". Radi se zapravo o tri starinska mezarja, koja se danas nalaze u jednoj bašči niže spomenute ulice, a za koje se u narodu sačuvao naziv Šehitluci (kao toponim)"

Tako narod priča – ali je sigurno da su tokom posljednjeg rata Gračanicu branili njeni najbolji sinovi, od kojih je 325 njih položilo živote za Bosnu i Hercegovinu, od tog broja više od pola (161) izvan prostora općine Gračanica. Centralno spomen obilježje, sa njihovim imenima podignuto u parku ispred zgrade Gradske uprave i srednjih škola, otkriveno na Dan odbrane općine Gračanica, 25. 05. 2010. Godine, nosi službeni naziv: Centralno spomen-obilježje poginulim borcima/šehidima i civilnim žrtvama rata u odbrambeno-oslobodilačkom ratu 1992–1995. u Gračanici.

U znak sjećanja na njih, ali i na sve gračaničke šehide, znane i neznane, od najstarijih vremena do naših dana – imenovane su i dvije spomenute gračaničke ulice.

LITERATURA: Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995.*, Općina Gračanica i Monos, Gračanica 2004.; Omer Hamzić, Povodom

imenovanja novih ulica u Gračanici – prednost data toponimima i tradicionalnim nazivima, Gračanički glasnik, god. XV, br. 29, 2010., str. 131 – 138; Omer Hamzić, “Vaša je zasluga što Bosna i ovdje slobodu uživa” – spisak imena poginulih boraca/šehida i civilnih žrtava rata u odbrambeno-oslobodilačkom ratu, 1992.- 1995., na Centralnom spomen-obilježju u Gračanici. Gračanički glasnik, god. XV, br. 29, 2010., 123-130

Ulica civilnih žrtava rata

To je ulica u Varoši koja ide u pravcu Bijelih Polja, iznad pravoslavnog groblja.

Budući da Gračanica (kao i šire područje grada) spada u red onih gradova i općina, koje su u ratu za BiH (1992. – 1995.) imale dosta veliki broj civilnih žrtava rata u odnosu na broj stanovnika, u znak podsjećanja na te žrtve dat je prijedlog naziva navedenoj ulici. Razlog više je što se nalazi u blizini Spomen-obilježja Civilnih žrtava na Bijelim poljima, sagrađenog na mjestu gdje je ubijen Adem Mustajbašić, prva civilna žrtva agresije na Bosnu i Hercegovinu u Gračanici. Tokom minulog rata, ubijeno je i stradalo ukupno 149 civila, od čega 92 osobe muškog i 57 ženskog spola. Među njima je i dvadesetero djece, mlađe od 20 godina. Dvije najmlađe žrtve su Ivana (Milivoja) Đorđević i Alisa (Alije) Mujkanović, obje ubijene u 2. godini života.

LITERATURA: Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica*

1992.-1995., Općina Gračanica i Monos, Gračanica 2004.; Grupa autora, *Civilne žrtve rata 1992 – 1995 god. i stradali od minsko-eksplozivnih sredstava do 2010.*, Udruženje građana civilnih žrtava rata općine Gračanica 2010.

II.

ULICE SA NAZIVIMA VOJNIH FORMACIJA I JEDINICA

Ulica Patriotske lige

Vodi od raskrsnice kod Doma zdravlja, pored Štamparije “Grin” i Druge osnovne škole do raskrsnice na Korića Hanu.

Patriotska liga Bosne i Hercegovine (PL BiH) predstavlja prvi i najraniji oblik organizovanog djelovanja u odbrani opstojnosti Bosne i Hercegovine, te pripremi oružanog otpora agresiji na ovu zemlju. Smatra se jezgrom iz kojeg se razvila Armija RBiH. Osnovana je u okrilju Stranke demokratske akcije (SDA), političke organizacije koja je na višestranačkim izborima 1990. godine dobila najveće povjerenje građana i time stekla legitimitet da u složenim okolnostima, u vrijeme raspada Jugoslavije organizuje i predvodi patriote Bosne i Hercegovine u otporu velikodržavnim ideologijama i politikama koje su nasrtale na suverenitet, teritorijalni integritet i multikulturalno biće ove zemlje. Suočena s podrivačkim djelovanjem i destrukcijama srpskih političkih predstavnika kao produžene ruke beogradskog režima SDS-a, te rasplamsavanjem sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, SDA je bila primorana započeti rad na vojnom organiziranju bošnjačkog naroda i bosansko-hercegovačkih patriota uopće, te sa pripremama za otpor. Glavnina rada odvijala se u ilegali ili poluilegali, s obzirom da to nije bilo moguće učiniti kroz legalne organe, službe i formacije (tadašnja TO i snage MUP-a), čije je djelovanje najčešće bilo potpuno paralisano od srpskih predstavnika.

Odbrambeno organiziranje započeto je na prijedlog Alije Izetbegovića, sredinom marta

1991. godine. Prva tajna organizacija, koja se smatra začetkom Patriotske lige, formirana je 31. 3. 1991. u Sarajevu, a na njenom čelu se nalazio Nihad Halilbegović, tadašnji sekretar za narodnu odbranu grada Sarajeva, inače Gračanlija po rođenju i zavičajnosti. Bio je to pokušaj traženja odgovora na sve agresivnije sigurnosne prijetnje po Bosnu i Hercegovinu i njen najbrojniji narod, ali i početak realizacije ideje o stvaranju šireg odbrambenog fronta na principu objedinjavanja svih patriotskih snaga koje su bile za Bosnu i Hercegovinu. Službenim datumom osnivanja Patriotske lige smatra se 10. juni 1991. godine, odnosno čuveno savjetovanje koje je na inicijativu SDA održano u Domu milicije u Sarajevu. Bio je to skup na kome je učestvovalo 356 delegata iz Bosne i Hercegovine, patriota, najodgovornijih predstavnika političkih, kulturnih, humanitarnih i drugih institucija Bošnjaka sa cijelog prostora bivše Jugoslavije. Na njemu je formiran Savjet za nacionalnu odbranu, te usvojen Proglas u kojem su istaknute težnje svih Bošnjaka bivše Jugoslavije: cjelovita i građanska republika Bosna i Hercegovina, sa svim pravima i slobodama naroda i građana koji u njoj žive. Izražena je spremnost za borbu protiv onih koji budu ugrožavali opstanak takve Bosne i Hercegovine. Za odbranu tih ciljeva pozvani su svi narodi i građani–Bošnjaci, Srbi, Hrvati i drugi. Na savjetovanju su položeni politički

temelji Patriotske lige, čije ime šire zaživljava tek nešto kasnije.

Tokom ljeta i jeseni 1991. godine veći broj oficira Bošnjaka napušta tadašnju JNA i stavlja se na raspolaganje Patriotskoj ligi. To je omogućilo formiranje Glavnog štaba Patriotske lige za Bosnu i Hercegovinu, te regionalnih i opštinskih štabova. Štabovi su organizovani na jedinstvenim osnovama – u pravilu, imali su vojni i politički dio. Odmah su počeli sa okrupnjavanjem do tada usitnjenih jedinica Patriotske lige, izvoditi obuku sa njima, nabavljati oružje, vršiti smotre (u Sarajevu, Zenici, Mostaru). Održana su i prva savjetovanja vojnih komandanata Patriotske lige BiH. Tako je regionalno savjetovanje (za regiju Tuzla) održano 11. januara 1992. godine u Tojšićima kod Kalesije, a republičko 7. i 8. februara u selu Mehurići kod Travnika.

Od kraja oktobra 1991. do kraja januara 1992. godine vojnim poslovima u štabu Patriotske lige na prostoru sjeveroistočne Bosne rukovodio je Sakib Mahmutović Adnan, a političkim dijelom Mehmed Kavazbašić iz Vlasenice. Regionalnim štabom Patriotske lige rukovodio je Vahid Karavelić Vaha i to u periodu od kraja januara do 27. aprila, kada je uhapšen. U martu 1992. političko krilo Regionalnog štaba preuzeo je dr. Salih Kulenović.

U tom periodu i na području Gračanice, u ozrenskom dijelu, rezervni i redovni sastav JNA i razne srpske paravojne jedinice demonstriraju vojnu silu, otvoreno nose provokativna četnička obilježja, transportuju oružje, uređuju teritoriju za borbena dejstva, zaposjedaju strategijske vojne objekte, kao npr. Vojno-nastavni centar TO na Lužanjku, uređuju artiljerijske položaje, okrenute Gračanici. Bilo je to vrijeme raznih provokacija sa Ozrena, vojni konvoji svakodnevno su prolazili putem Doboja – Tuzla, počesto provocirajući građane itd.

Prema uputstvima Glavnog štaba iz Sarajeva, pripreme za formiranje Patriotske lige u Gračanici počele su u jesen 1991. godine.

Politički dio, kojeg su vodili Hazim Vikalo, Sead Rešidbegović, Tarik Rešidbegović i Ejub Hodžić koordinirao je rad kriznih štabova koji su se u to vrijeme formirali po mjesnim zajednicama. U vojnom dijelu, koji je formiran krajem novembra 1991. godine, osnovno jezgro činili su Husein Serhatlić, Ahmed Spahić, Mehmed Meša Ahmedbegović i Vedad Đonlić, okupljajući oko sebe još nekoliko pouzdanih ljudi. Vojni štab vršio je nabavku naoružanja, prikupljao obavještajne podatke, stvarao ratne zalihe itd.

Do aprila 1992., u okviru Patriotske lige Gračanica, prema njihovim podacima, u tzv. Operativnom dijelu bilo je 320 ljudi, a čak 2850 u neoperativnom. Organizacija je raspolagala sa 280 cijevi različitog naoružanja. Veliki broj ljudi uvezanih u organizacionu mrežu Patriotske lige uključen je u rezervni sastav policije ili mjesne straže, iz kojih, tokom aprila, izrastaju teritorijalne čete mjesnih zajednica.

Prije toga, sredinom marta 1992. godine, formirana je i prva manevarska jedinica Patriotske lige, jačine jednog pješadijskog voda, a činili su je uglavnom dobro motivisani mladi ljudi, mahom sa vlastitim streljačkim naoružanjem i nešto malo protivoklopnih sredstava. Tajno su obezbjeđivali biračka mjesta na referendumu za nezavisnost i suverenitet BiH 28. 2. i 1. 3. 1992. godine, a u toku Ramazana 1992. godine i džamije u gradu, kojima su srpski ekstremisti prijetili bombaškim napadima (kakvi su se već dešavali u drugim sredinama, npr. na području Doboja).

Po naredbi Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla, dio manevarskog voda (dvadesetak ljudi), 8. aprila 1992. godine, krenuo je u pomoć braniocima Zvornika. Sa pripadnicima Patriotske lige iz Živinica i Kalesije probili su se do Kula Grada i dostavili pomoć u naoružanju, uzevši učešća i u borbama, nakon čega se vraćaju u Živinicu, odnosno u Gračanicu.

Odmah po povratku, u Piskavici, u većernjim satima, 10. aprila, pred vršiocem dužnosti komandanta Opštinskog štaba TO Ibrahimom Nurikićem stavljaju se na raspolaganje i ulaze u sastav reorganizovane Teritorijalne odbrane R BiH, kao Manevarski vod TO Gračanica. Po naredbi OpŠTO Gračanica, ta jedinica prešla je u rejon Režića i Šabuše kod Gračanice, gdje narednih dana vrši obuku, uz stražarsku službu i povremena izviđanja prema Lendićima. U Manevarski vod su kao vojni instruktori, po naredbi OpŠTO upućeni Hasib Fehratović i Nermin Duraković, aktivna vojna lica iz bivše JNA. Jedinica je kasnije stacionirana u prostorije Druge osnovne škole, sa zadatkom da zajedno sa Interventnom jedinicom MUP-a (koja se nalazila u naselju Luke) štiti južne prilaze gradu.

Po naređenju Opštinskog štaba TO, Manevarski vod je 15. maja prebačen u rejon Bijela polja – Vjetrenica, sa zadatkom da obezbjeđuju pravac Gaj – Halilovići u vrijeme dok su jedinice MUP-a vršile pretres nekih objekata u Varoši (kuće poznatijih srpskih ekstremista). Dio pripadnika jedinice je u međuvremenu upućen i na kratku obuku u Hrvatsku. S izbijanjem sukoba u rejonu Zečevog gaja i Ahmića, na tromedi Malešića, Stjepan Polja i Lendića, Manevarski vod je prebačen u rejon Stjepan Polja. U jutro 25. maja jedinica je, s interventnim vodovima iz Stjepan Polja, Malešića i Brijesnice, pomogla u odbijanju snažnog agresorskog napada i konsolidaciji linija odbrane. U pokušaju preuzimanja inicijative na poprištu borbe, skupa sa jedinicama TO iz Malešića i Stjepan Polja, pretrpjela je teže gubitke. Tom prilikom poginula su četvorica njenih boraca, uključujući i komandira Mehmeda Ahmedbegovića Mešu, te njegovog zamjenika i vojnog instruktora Hasiba Fehratovića. Više pripadnika jedinice je teže ili lakše ranjeno. U kasnijim reorganizacijama TO, Manevarski vod je rasformiran, a njegovi pripadnici su prebačeni u vojnu policiju i druge jedinice.

LITERATURA: Nihad Halilbegović, *Činjenice o Patriotskoj ligi*, autorsko izdanje, Sarajevo, 1994.; Alija Izetbegović, *Čudo bosanskog otpora. Odabrani govori, intervjui, izjave (decembar 1993 – decembar 1994)*, BH Press, Sarajevo, 1995.; Šefko Hodžić, *Bosanski ratnici*, DES, Sarajevo 1998.; Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.; Dževad Pašić, *Zemlja između istoka i zapada. Tuzla – odbrana kontinuiteta državnosti BiH*, Bosnia ars, Tuzla 1996.; Rusmir Djedović: "Patriotska liga Gračanice: Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, Tuzla, god. II, br. 38, 26. V. 1993., 6. (ponovo objavljeno: Gračanički glasnik, god. XXI, br. 43, 105-108.); Senahid Kahrimanović, *Moja zona odgovornosti*, BZK Gračanica, 2008.; Rusmir Djedović, Edin Šaković, Husein Serhatlić, *O formiranju i djelovanju Patriotske lige BiH na području općine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. XXIII, br. 45, 2018., str. 59-87.

Ulica Armije Republike Bosne i Hercegovine

Vodi od raskrsnice kod Bosanskog kulturnog centra do benzinske pumpe iznad Lamela, gdje se spaja sa ulicom Brčanska malta (prema Pašalićima).

Krajem 1991. i početkom 1992. godine golemi vojni efektivi JNA koji su se povlačili iz Slavonije i Hrvatske dovršavali su tihu okupaciju Bosne i Hercegovine. Zajedno sa domaćim srpskim ekstremistima i četnicima (kojima su stavili na raspolaganje neograničene količine oružja i obimnu logistiku), zaposjeli su sve važnije objekte i dominantne kote oko bosanskih gradova, očekujući znak za završni udar i komadanje Bosne i Hercegovine.

Počelo je 6. aprila 1992. godine nakon međunarodnog priznanja države Bosne i Hercegovine, žestokim artiljerijskim napadom na Sarajevo, a zatim i na druge gradove Bosne

i Hercegovine. Golemoj sili suprotstavile su se patriotske snage okupljene u ranije formiranim grupama i jedinicama Patriotske lige, zatim aktivni i rezervni sastavi MUP-a koji su ostali lojalni državi Bosni i Hercegovini, razne dobrovoljačke jedinice, te štabovi i jedinice Teritorijalne odbrane – tamo gdje ona nije bila razbijena podrivačkim i destruktivnim djelovanjem srpskih ekstremista. Bile su to snage, kako je neko napisao, "sa beskrajno mnogo patriotizma i beskrajno malo naoružanja", dakle, snage izuzetnog morala i nedostatne opremljenosti i uvježbanosti. Golim rukama i golim prsima išlo se na čelik, na oklop... To su bili počeci Armije Bosne i Hercegovine.

U vezi sa organizacijom odbrane, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 8. i 9. aprila 1992. godine donijelo nekoliko izuzetno značajnih odluka. To su: Odluka o proglašenju stanja neposredne ratne opasnosti, Odluku o reorganizaciji Teritorijalne odbrane (tj. ukidanju Republičkog štaba i formiranju Štaba TO RBiH), zatim Odluka o objedinjavanju snaga odbrane, kojima je

naređeno da se sve jedinice, formacije i naoružane skupine (izuzev aktivnog i rezervnog sastava MUP-a) do 15. aprila 1992. stave pod komandu Teritorijalne odbrane RBiH. U skladu sa tim odlukama, štabovi i jedinice Patriotske lige, mnogobrojne nepovezane naoružane grupe patriotski orijentisanih građana, ulične i mahalske straže, od 15. aprila 1992. godine djeluju pod jedinstvenom komandom Teritorijalne odbrane RBiH kao legalne oružane sile. Iako ove odluke nisu ispoštovale jedinice Hrvatskog vijeća obrane (HVO), iz opštinskih i rejonskih štabova Teritorijalne odbrane, odreda, samostalnih četa i vodova, te različitih drugih jedinica postepeno su izrastali bataljoni i brigade, a kasnije i operativne grupe, te korpusi Armije RBiH.

Procesi reorganizacije i učvršćivanja tih jedinici odvijali su se uporedo sa aktivnim borbenim dejstvima zemlje. Od početka ljeta 1992. godine Teritorijalna odbrana RBiH transformisala se u Armiju Republike Bosne i Hercegovine, koja se od jeseni iste godine organizovala u šest, odnosno sedam korpusa i dvadesetak operativnih grupa koji su, nakon teških okršaja, sukoba sa HVO, blokada i kriza, u drugoj fazi rata izrasti u dobro organizovane divizije, osposobljene za operacije širih razmjera. Korpusi su formirane na osnovu Odluke Predsjedništva R BiH i naređenja Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga BiH (ŠVK OS RBiH) od 18. avgusta 1992. godine.

Prvi korpus Armije RBiH formiran je 1. septembra 1992. godine. U svom sastavu imao je 20 brigada sa oko 30.000 boraca. Prije formiranja korpusa, borci sarajevskih jedinica sticali su iskustvo i bilježili pobjede u bitkama za Predsjedništvo BiH, Pofaličkoj bici, bici za Mojmilu, deblokadu Dobrinje itd. Kruna svih uspjeha bila je pobjeda na Žuči i odbrana Sarajeva. Probijanjem sarajevskog tunela, jedinice tog korpusa ostvarile su velike pobjede na Čemerskoj planini, Igmanu, Treskavici, u srednjoj Bosni i Bosanskoj krajini. Šest brigada Prvog korpusa dobilo je po-

časni naziv "slavna" i "viteška", a 472 njegova pripadnika dobili su priznanje "Zlatni ljiljan".

Najveću zonu odgovornosti imao je Drugi korpus Armije RBiH. Osnovan je 29. septembra 1992. godine. Sjedište korpusa bilo je u Tuzli, a zona odgovornosti protezala se na 28 općina sjeveroistočne i istočne Bosne, te dijelom Posavine. Odbranio je Tuzlu i ogromne prostore u Posavini i Podrinju. Simboli uspjeha ovog korpusa su odbrana Gradačca, Sapne i Teočaka i Olova, ali i oslobađanje Vijeća, Lisače, Visa, Grede, Žunova, Igličara... Jedinice Drugog korpusa, među kojima je bila i jedinice Operativne grupe Gračanica, slomile su mnogobrojne ofanzive u Posavini, ali i na Majevici, dobojskom bojištu, Olovu... Rat završavaju sjajnim pobjedama na Ozrenu i Vozućoj. Za iskazanu hrabrost i požrtvovanje u borbi, priznanje "Zlatni ljiljan" dobila su 263 pripadnika tog korpusa.

Treći korpus formiran je 1. 12. 1992. godine, a iz njegovog sastava, početkom aprila 1994. godine, formiran je Sedmi korpus sa operativno-strategijskim usmjerenjem ka Bosanskoj krajini. Slavne pobjede Trećeg korpusa su: deblokada herojskog Maglaja, slom neprijateljske ofanzive na ušću Usore kod Doboja, oslobađanje Nabožića kod Ilijaša... Vozućka pobjeda Trećeg korpusa bila je primjer kako se lomi najtvrdi otpor neprijatelja.

Sedmi korpus Armije RBiH Osnovan je 7. aprila 1994. godine sa sjedištem u Travniku. Svoj ratni put započeo je na Vlašiću, a završio u Krajini. U svom sastavu imao je 11 brigada, uglavnom sa prostora srednje Bosne. Prva pobjedonosna operacija Sedmog korpusa bilo je oslobađanje Kupresa, a osvajanje Vlašića, bosanskog "krova svijeta", definitivna potvrda da Armija BiH preuzima strategijsku ofanzivu. Slijedilo je oslobađanje Donjeg Vakufa i toliko čekani prodor u Krajinu. Čak 16 brigada Trećeg i Sedmog korpusa ponijelo je epitet "slavna" i "viteška", a 374 pripadnika priznanje "Zlatni ljiljan".

Četvrti korpus osnovan je 17. novembra 1992. godine sa sjedištem u Mostaru. Objedinjavao je jedinice Teritorijalne odbrane i neke dobrovoljačke jedinice na širem području doline rijeke Neretve Zahvaljujući pripadnicima Četvrtog korpusa, sačuvane su južne teritorije Bosne i Hercegovine, od Ivan-Sedla do Blagaja, od Treskavice do Makljenja. U svom zenitu imao najviše 11 brigada, a veliki dio rata vodio je teške bitke na dva fronta i dao ogroman doprinos odbrani zemlje. Treba istaći oslobađanje Bradine, kasarni Čelebić i Ljuta, očuvanje strateški značajnih fabrika u Konjicu i elektrana na Neretvi, oslobađanje i odbranu Mostara, Bijele, platoa Ljubina, pobjedu na bjelimičko-treskavičkom ratištu, na Prenju, na Glavatičevu... Za ispoljenu hrabrost i doprinos u borbi 173 pripadnika Četvrtog korpusa dobilo je značku "Zlatni ljiljan".

Šesti korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine formiran je 8. juna 1993. godine a sjedište mu je bilo u Konjicu. Imao je prilično veliku i ispresijecanu zonu odgovornosti, koja je povezivala zone odgovornosti 1. i 4. korpusa. Prostirala od obronaka Treskavice na sjeveroistoku, preko kanjona rijeke Ljute, Bjelimičkog platoa do sela Ščipe u općini Prozor. U svom sastavu imao je pet brigada, tri samostalna bataljona i bataljon vojne policije. Najveći uspjeh u kratkom periodu postojanja ove jedinice bilo je oslobađanje planine Bokševice u julu 1993. godine. Nakon izbijanja sukoba sa HVO, jedinice ovog korpusa uspješno su se suprotstavile tim snagama od Drežnice do Ivan sedla. Pod kontrolu ARBiH stavljena je gotovo u cjelosti teritorija općine Konjic i Jablanica. Do potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, razbijene su snage HVO-a na prostoru općine Jablanica, očuvana je dolina rijeke Neretve, a snage HVO-a potisnute su prema Prozoru.

Peti korpus formiran je 21. oktobra 1992. Godine, sa sjedištem u Bihaću. Pod svojom komandom objedinjavao je jedinice koje su do tada postojale na području sjevero-

zapadne Bosne, odnosno Cazinske krajine. Iako su se 1.201 dan nalazili u okruženju, borci Petog korpusa sačuvali su narod i teritorij Bosanske krajine i niz briljantnih ratnih pobjeda začinili sa pet oslobođenih gradova: Velika Kladuša, Bosanski Petrovac, Ključ, Bosanska Krupa i Sanski Most. Na 180 kilometara vrlo aktivne linije "Sila nebeska", kako su zvali taj korpus, ratovala je sa Martićevim, Karadžićevim i Miloševićevim postrojbama, sa autonomašima izdajnika Fikreta Abdića, ali nikada poražena niti pokorena. Krajišnici su slomili četiri velike ofanzive, od kojih su najpoznatije "Breza 94" i "Spržena zemlja 95". Pri oslobađanju Krajine, oslobodili su i značajne teritorije Republike Hrvatske, sve do Plitvica i Dvora na Uni. Priznanje "Zlatni ljiljan" dobila su 222 pripadnika tog korpusa.

Ešalon 28. divizije kopnene vojske, sa sjedištem u Živinicama, nastao je nakon tragedije Srebrenice, spajanjem divizija iz Živinica i Srebrenice. Divizija je brojala 23.000 vojnika, svrstanih u 10 brigada. Borci 28. divizije oslobodili su Kalesiju, 1992. godine, učestvovali u deblokadi Maglaja, pobjedama na Ravnom zavidu, Banj-brdu, slamanju više neprijateljskih ofanziva. O hrabrosti i stradanju boraca i naroda Srebrenice, tragediji ove "zaštićene zone" Ujedinjenih nacija cijeli svijet zna sve. Proboj kroz obruče srpske vojske, koja je počinila genocid u Srebrenici, bio je proboj spasa i stradanja... Priznanje "Zlatni ljiljan" dobila su 84 pripadnika 28. divizije.

U najpovoljnijoj situaciji, 81. divizija iz Goražda (ranije Istočno-bosanska operativna grupa Goražde) imala je osam brigada. U dubokom okruženju, prkoseći gladi i neimaštini, heroji sa Drine sačuvali su istočne kapije Bosne, odnosno jedini dio ove, za Bošnjake, historijske rijeke i grad Goražde. Sve neprijateljske ofanzive na teritoriji jugoistočne Bosne i grad Goražde borci 81. divizije su odbili i opstali, a veza preko Grepka ostat će simbol ponosa i prkosa, ali i put spasa za mnoge žitelje tog napaćenog bosanskog

grada. Za iskazanu hrabrost 86 pripadnika 81. divizije dobilo je priznanje "Zlatni ljiljan".

Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana kao poseban vid Armije BiH formirano je u avgustu 1992. godine. Tokom rata "plavci" su izvršili na hiljade letova, održavali vazduhoplovne baze, prevezli ogromne količine MTS-a i drugog tereta, spasili veliki broj ranjenika, boraca... Oni su dugo bili jedina veza sa okruženim područjima Srebrenice, Bihaća, Žepe, Goražda... Sedam pilota nagrađeno je najvišim ratnim priznanjem, značkom "Zlatni ljiljan." O tome kako je ratno zrakoplovstvo Armije RBiH rođeno, o nabavci prvih helikoptera u uslovima međunarodnog embarga na inostranom crnom tržištu, o nevoljama s osiguranjem obučenog kadra, sposobnog za upravljanje tim letjelicama i doobuci postojećih pilota... O svemu tome, tek bi trebalo pisati. -

Sredinom 1995. godine Armija BiH krenula je u siloviti oslobodilački pohod kao sila od 200.000 dobro naoružanih, dobro motivisanih i obučenih vojnika, pred kojom se srpski agresor povlačio u panici i rasulu. Intervencijom međunarodne zajednice i političkim pritiskom na rukovodstvo Bosne i Hercegovine, taj pohod je zaustavljen, tako reći, u svom zenitu, kada su se snage Armije R BiH našle pred ulaskom u gradove Bosanske krajine i u situaciji kada je vojnim snagama ttzv. Republike Srpske prijetio totalni krah i rasulo.

Uslijedio je Dejtonski sporazum i početak mirnodopske izgradnje Armije Bosne i Hercegovine.

LITERATURA: Šefko Hodžić, *Bosanski ratnici*, DES, Sarajevo 1998.; Rasim Delić, *Armija Republike Bosne i Hercegovine – nastanak, razvoj i odbrana zemlje*, knj. 1 i 2, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2007.; Mustafa Polutak, "Organizacija, priprema i odbrana Republike Bosne i Hercegovine", zbornik radova *Obaveza je i čast braniti Bosnu i Hercegovinu*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo,

2016., str. 113 – 146; "Heroji su odbranili Bosnu: uloga i doprinos Armije Republike Bosne i Hercegovine u oružanom dijelu oslobodilačkog rata", *Armija ljiljana*, god. V, br. 66, 17.04.1996, str. 2; Mustafa Borović, "Pet godina Armije Bosne i Hercegovine: stasali u ratu, nestali u miru", *Ljiljan*, 23. 4. 1997.

Ulica 22. divizije Armije BiH

Ova ulica nastavlja se na Ahmed-paše Budimlije ulicu kod Potočkog harema i vodi sve do raskrsnice ispred Bosanskog kulturnog centra.

Prva i jedina vojna formacija ranga divizije u historiji Gračanice bila je 22. divizija Armije RBiH s komandom u Gračanici, koja je obuhvatala brigade u Doboj Istoku, Gračanici, Lukavcu i Banovićima. Formirana je 1. marta 1995. godine izrasla iz Operativne grupe 2, koja je bila vrhunac vojnog organiziranja odbrambenih snaga na prostoru Gračanice i ovog dijela Bosne u prvoj godini rata. Zona odgovornosti obuhvatala je slobodne teritorije Gračanice, Lukavca, Banovića i današnje općine Doboj Istok. U svom sastavu imala je 5 brigada.

Put nastanka 22. divizije: sve složenije stanje i razvoj ratnih dešavanja u Bosni i

Hercegovini nametali su potrebu stvaranja bolje organiziranih i čvršće ustrojenih vojnih jedinica, te je i Teritorijalna odbrana RBiH do jeseni 1992. prerasla u Armiju Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH). Od jedinica Odreda i Rejonskog štaba TO Gračanica formirani su I. i II. bataljon; od jedinica iz Rejonskog štaba TO Orahovica III. bataljon, te od jedinica Rejonskih štabova u Malešićima i Sokolu IV. i V. bataljon TO BiH. Rejonski štab Klokotnica je u julu 1992. godine formirao 109. brdsku brigadu, koja je u početku bila pod neposrednom komandom Okružnog štaba TO Tuzla. Nešto kasnije, Općinski štab TO Gračanica prerastao je u Taktičku grupu 2 (TK-2) ARBiH, a od spomenutih je bataljona s područja Gračanice 1. septembra 1992. godine formirana 111. gračanička brdska brigada.

Taktička grupa 2 se ubrzo transformira u Operativnu grupu 2 (OG-2), sa komandom u Gračanici. Formirana je po naredbi Okružnog štaba TO Tuzla 27. septembra 1992. godine sa tri brigade u svom sastavu: 109. dobojska, 111. gračanička i 117. lukavačka, koja je u međuvremenu formirana. Od početka 1994. godine, u sastav OG-2 ulazi i novoformirana 212. bosanska oslobodilačka brigada.

Formiranjem Operativne grupe 2 završen je pozamašan posao oko reorganizovanja oružanih jedinica i sastava u opštinama Gračanica, Doboj-Istok i Lukavac. Ova krupna vojna formacija, sa svojim pratećim sastavima (vojna policija, pozadinska baza, jedno vrijeme namjenska proizvodnja, ratna bolnica itd.) u septembru 1992. godine imala je blizu 6.500 boraca, od kojih je 75% bilo naoružano. U početku se pretežno naoružavala sredstvima stanovništva i Opštine, da bi kasnije profunkcionisale linije snabdijevanja preko Okružnog štaba, kasnije 2. korpusa Tuzla i iz državne logistike.

Brigade koje su ulazile u sastav OG-2 zatvarale su u dolini Spreče front prema Dobju i planinama Ozrenu i Trebavi.

U žestokim okršajima, kako “kod kuće”, tako i izvan svoje zone odgovornosti, Operativna grupa 2 (Gračanička) razvila se u dobro uređenu i organizovanu vojničku formaciju, koja je sa svojim jedinicama oslobađala teritorije za koje se vjerovalo da su u određenim fazama rata neosvojive. Time su stvarane pretpostavke za njeno prerastanje u diviziju, koja je u okviru šire reorganizacije Armije Republike Bosne i Hercegovine, u skladu sa nastalim okolnostima i razvojem situacije na terenu postrojena, 26. 2., a zvanično osnovana 1. 3. 1995. godine – kao 22. divizija Armije RBiH.

Osim spomenute četiri brigade, koje su tom prilikom preimenovane – tada je 111. postala 221.; 212. je postala 222.; 117. je postala 223., dok 109. postaje 224. – u sastav 22. divizije ušla je i ranija 119. muslimanska brdska brigada iz Banovića, koja je preimenovana u 225. brdsku brigadu. Tako je Divizija dobila još veći strateški značaj, ulazeći u oslobodilačko razdoblje borbe za Bosnu i Hercegovinu, koje će prekinuti Dejton u oktobru 1995. godine.

Od formiranja Operativne grupe 2 do transformacije u diviziju, njen komandant je bio Osman Puškar, a načelnik štaba Ibrahim Nurikić. Nakon formiranja 22. divizije za njenog komandanta postavljen je Hasan Mostarlić (ranije operativni oficir u komandi OG-2), a za načelnika štaba Smail Mešić, tadašnji komandant 111. brigade. Veći dio komande činili su oficiri iz Gračanice.

LITERATURA: Izudin Duraković, Mirzet Hamzić: *Od Opštinskog štaba TO do OG-2 1992/94.*, Služba za informisanje Operativne grupe 2, Gračanica, 1994; Izudin Duraković, Mirzet Hamzić, *Uspjesi u devedeset i četvrtoj (u z/o OG-2)*, Sektor za moral 22. divizije, Gračanica, 1995.; Mirzet Hamzić, “U potpunosti ispunila očekivanja”, *Bilten 22. divizije KoV*, svečani broj, 26. 2. 1996, str. 2-3; Mirzet Hamzić, *Samo krv ratnika je za slavu i pamćenje*, Monos, Gračanica, 1995.; Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice*

25. 5. 1992, Monos, Gračanica, 1996.; Osman Puškar, *Savjetovanje u Sokolu* 17. 9. 1992. godine – *prekretnica odbrane ili...*, Gračanički glasnik, god. IV, br. 7, maj 1999., str. 68. – 74.

Ulica 111. gračaničke brigade

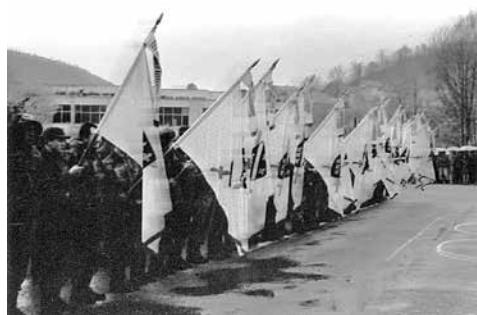
Vodi od raskrsnice ispred Bosanskog kulturnog centra pored rukometnog igrališta i izlazi u dva kraka na Bosansku ulicu.

Nakon opsežnih vojno-političkih i organizacionih priprema, naredjenjem Osmana Puškara, komandanta Taktičke grupe (TG-2) Gračanica, 1. 9. 1992. godine formirana je 111. brigada Gračanica "s ciljem da se objedini i uspostavi jedinstveno rukovođenje i komandovanje." Brigada je bila sastavljena od 5 pješadijskih bataljona, čije je brojno stanje u početku bilo sljedeće: Prvi bataljon 318 boraca, Drugi bataljon 484 borca, Treći bataljon 375 boraca, Četvrti bataljon 712 i Peti 412 boraca ili ukupno 2.301 borca, ne računajući Mješoviti artiljerijski divizion, bateriju protivavionskih topova, pozadinsko i zaštitno obezbjeđenje.

Od formiranja, pa do 7. 3. 1993. godine komandant brigade bio je Tarik Nuhanović, a zatim Smail Mešić (do 31. 1. 1994.) i Džemal Jukan do kraja rata. Načelnik štaba je od početka do kraja 1993. bio Bahrija Džananović, a zatim Smail Oštraković, sve do kraja rata.

Glavni zadatak 111. brigade bila je odbrana slobodne teritorije gračaničke opštine. Kao posadna jedinica, brigada je držala liniju dugačku preko 35 kilometara na Spreči i Trebavi.

Borci ove brigade, međutim, svoju Gračanicu branili su i na mnogim drugim ratištima, pritičući upomoć tamo gdje je bilo najteže. Sredinom ljeta 1992. godine srpske snage silovito su krenule u ofanzivu na Gradačac. Po naredjenju Okružnog štaba TO Tuzla, u pomoć Gradačcu pristizale su jedinice sa čitave tuzlanske regije, ali su prvi bili Gračanlije, borci buduće 111. brigade. Prvi put su se suočili s neprijateljem u blizini kule Gradašćevića 2. 6. 1992., a potom u kontinuitetu,

u svim bitkama i na najtežim položajima: na Ledenicama, Tramošnici, Turiću i Gornjoj Mededi. Na tom vrućem ratištu bataljoni i čete 111. brigade smjenjivali su se svakih sedam dana tokom čitavog ljeta, jeseni i zime, kao i kasnije, do proljeća 1993. godine.

Krajem avgusta 1992. godine 1. bataljon buduće 111. brigade uspješno je sadejstvovao jedinicama Opštinskog štaba TO Lukavac u rejonu Smoluće, te pomogao konsolidaciju linija na širem prostoru Dobošnice, koju su pripadnici srpskih snaga sa Ozrena opustošili i popalili.

Radi razvlačenja neprijateljskih snaga koje su ugrožavale Maglaj, od 2. do 4. 10. 1992. godine, borci 111. brigade izveli su akciju rušenja karanovačkog mosta, a od 19. do 22. oktobra više diverzantskih akcija prema Skopovcu, u rejonu Trebave.

Da bi se smanjio pritisak neprijatelja na koridor u Bosanskoj Posavini, u pomoć tamošnjim braniocima upućivane su jedinice iz svih opština tuzlanske regije, pa i iz Gračnice. Prvo angažovanje boraca 111. brigade na brčanskom ratištu bilo je u oktobru 1992. Nakon toga, u jednom dužem kontinuitetu, i na tom ratištu ojačani vodovi i čete iz ove brigade smjenjivale su se svakih sedam dana. Izvodeći dejstva u rejonu Laništa-Tomići-Marković Polje, Prvi bataljon, 20. 10. 1992., uspio se probiti prema komunikaciji Brčko-Lončari na svega 600 metara. Malo je falilo pa da toga dana famozni srpski koridor u Posavini bude konačno presječen.

Učestvujući u zaustavljanju čuvenog oklopnog voza, koji je krajem oktobra 1992. krenuo na Gradačac, borci Drugog bataljona 111. brigade pokazali su nevjerovatnu hrabrost i dali odlučujući doprinos slamanju te velike ofanzive srpskih snaga iz pravda Doboja i Modriče. U isto vrijeme, borci iz 1. bataljona vodili su teške borbe na Brčkom, dok su ostali iz drugih jedinica snažno napali agresora u rejonu Trebave, vežući mu dio snaga kako ne bi bile bačene na Gradačac.

Uspjehe 111. brigade, postignute na gradačaćkom i brčanskom ratištu, krajem 1992. i početkom 1993. godine, nastavili su borci Trećeg bataljona u operaciji "Bosna 92". Ostati će upamćeno učešće jedne ojačane grupe Prvog bataljona u ogorčenim borbama za oslobađanje sela Lukići i Gornji Vukšić, na brčanskom ratištu, 6. 2. 1993. godine.

Početkom marta, Drugi bataljon, sa još nekim jedinicama iz sastava 111. brigade pridružuje se ostalim jedinicama 2. korpusa u pokušaju deblokiranja i spasavanju naroda Cerske i Konjević Polja. Polovinom aprila 1993. godine jedinice 111. brigade pružile su odlučujuću pomoć 109. dobojskoj brigadi u zaustavljanju neprijateljskog prodora u rejonu Svjetliče i Stanić Rijeke, te na uspostavljanju i stabilizovanju novih linija na tom dijelu, uvijek vrućeg ratišta, prema Doboju.

Zapaženo je učešće boraca 111. brigade u oslobađanju Vareša i zaustavljanju jedne od najjačih srpskih ofanziva na Olovo. Sredinom decembra 1993. godine, jedinice 111. brigade učestvuju u odbrani Teočaka i zaustavljaju još jednu ofanzivu srpskih snaga na dobojskom ratištu, pružajući odlučujuću pomoć tamošnjim jedinicama.

Pripadnici 111. i 109. brigade u sjajno izvedenoj akciji, 7. 3. 1994. godine, uspjeli su otjerati srpske snage sa utvrđenih trebavskih visova Oblić, Panjik, Vukovac i Jabučica, sa kojih su te snage skoro pune dvije godine sijale smrt po kućama, avlijama i sokacima Lukavice i Lukavica Rijeke.

Zajedno sa ostalim jedinicama iz sastava OG-2, ova brigada aktivno je učestvovala u operaciji zaposjedanja znamenite kote Vis, 7. 8. 1994. godine, a zatim nastavila gonjenje neprijatelja sa Javora, Kamena i drugih dominantnih kota Trebave.

U sastavu OG-2, a kasnije 22. divizije Armije BiH, dijelovi ove brigade, tokom 1995. godine učestvovali su i u mnogim drugim operacijama na Majevici, oko Vijenca, na Vozući i Ozrenu. U isto vrijeme, Brigada je uspješno čuvala utvrđene linije u vlastitoj zoni odgovornosti. Zahvaljujući borcima ove Brigade, Gračanica je mogla mirno da spava. Neprijateljskim snagama na Ozrenu i Trebavi jedino je preostalo da po ovom gradu udaraju sa bezbjedne daljine, artiljerijom, podmuklo i kukavički...

LITERATURA: Izudin Duraković, Mirzet Hamzić: *Od Opštinskog štaba TO do OG-2 1992/94.*, Služba za informisanje Operativne grupe 2, Gračanica, 1994; Mirzet Hamzić, Izudin Duraković, "Od nenaoružanog naroda do brigade", *Bilten 111. brigade*, svečani broj, 01.09.1994., str. 8-9; Izudin Duraković, "Ratni put 221. bbr", *Bilten 22. divizije KoV*, svečani broj, 26. 2. 1996, str. 4; Izudin Duraković, Mirzet Hamzić, *Uspjesi u devedeset i četvrtoj (u z/o OG-2)*, Sektor za moral 22. divizije, Gračanica, 1995.; Tarik Nuhanović, *Neki aspekti agresije na Bosnu i Hercegovinu – sa posebnim osvrtom na području opštine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. IV, br. 8, novembar 1999., str. 72. – 78; Osman Puškar, *Formiranje 111. gračaničke brigade – istinski spoj vojske i naroda*, Gračanički glasnik, god. VII, br. 13, maj 2002., str. 44. – 52.; Edin Šaković, *Gračanlije u odbrani Bosne: Osnivanje i ratni put 111./221. brdske brigade Gračanica*, Grad Gračanica, <https://gracanica.gov.ba/gracanlije-u-odbrani-bosne-osnivanje-i-ratni-put-111-221-brdske-brigade-gracanica/>, 01.09.2020.

Ulica 212. bosanske oslobodilačke brigade

Vodi od raskrsnice u produžetku ulice Sara-jevske, pored naselja Bazen i Ališevići, dijelom mahale Javor, izlazeći na raskrsnicu ulica Ja-vor i Bahići.

U prvoj godini rata branioi Gračanice uspjeli su prevladati prvobitni šok rata i agresije i relativno brzo se vojnički organi-zovati i stabilizovati odbrambene linije. Uz to pružiti odlučnu pomoć odbrani Gradačca i Brčkog. Zahvaljujući tome, spriječene su namjere srpskih stratega u njihovom nasto-janju da presjeku gračaničku opštinu na tri dijela s ciljem da spoje Ozren i Trebavu preko Gračanice. U drugoj godini rata, u uslovima najteže blokade i izolacije tuzlanske regije, Gračanica je uspjela svojim snagama zadržati sve svoje slobodne prostore i pobijediti glad. U 1994., tj. trećoj ratnoj godini, borci Armije RBiH počeli su postepeno poduzimati ofan-zivna dejstva prema utvrđenjima sa kojih su srpske snage sijale smrt širom slobodne teri-torije Bosne i Hercegovine, pa tako i po Gra-čanici, Lukavcu i drugim naseljima na ovim prostorima.

Početak novog, oslobodilačkog razdoblja borbe za Bosnu i Hercegovinu u ovom kraju označilo je formiranje nove, 212. bosanske oslobodilačke brigade, iz sastava jedinica Operativne grupe 2. Formiranje te jedinice inicirao je tadašnji komandant OG-2 Osman Puškar, "pretvarajući kvantitet u kvalitet".

Naređenje Štaba Vrhovne komande Ar-mije BiH o formiranju 212. bosanske oslo-

bodilačke brigade nosi datum 3. 12. 1993. godine. Četiri dana kasnije, pred komandom OG-2 u Gračanici svečano je uručena ratna zastava buduće brigade. Za njenog koman-danta postavljen je Bahrija Džananović, vr-stan starješina i iskusan oficir, dotadašnji načelnik štaba 111. brigade. Na čelu 212. oslobodilačke ostat će do kraja rata.

Nakon obavljenih organizacionih i svih drugih priprema, postrojavanje brigade izvr-šeno je 1. 3. 1994. godine, a dva dana kasnije ova jedinica upućena je na izvršenje svog pr-vog borbenog zadatka.

U jednoj svojoj izjavi, uz prvu godišnjicu formiranja, komandant Džananović je kazao: *"Tačno je da je brigada formirana u trenu-cima kada je sve izgledalo bezizlazno. Meni je povjeren zadatak da formiram brigadu. Odabrao sam tim starješina, i sjećam se da mi je tada Baja, pomoćnik komandanta za pozadinu rekao: 'Komandante, krećemo sa ledine.' I zaista se formirala u najkritičnijem momentu—nije bilo gore ni na početku rata. Nismo imali praktički ništa. Dešavalo se da svi zajedno danima bukvalno gladujemo. Nismo imali ni što jesti, jeli smo mekinje. Ali, sve je to stalo na svoje noge. Rekao sam im: 'Nemojte išta da tražimo, dok nešto ne uradimo.' Tako je i bilo."*

U sadejstvu sa drugim jedinicama, 212. brigada, odmah nakon svog formiranja, našla se u zoni odgovornosti lukavačkih jedinica, prema Vijencu, strateškoj koti, ne samo za re-gion već i za Republiku. Da bi se obezbijedio prolaz ka Vijencu, trebalo je prethodno eli-minirati izuzetno utvrđeno uporište srpskih snaga, koje su jedni zvali Stambene, a drugi Odmaralište. To je pošlo za rukom pripadni-cima 212. brigade, 2. aprila 1994. godine.

Na redu je bio čuveni Vijenac.

U ranim jutarnjim satima, 11. maja 1994. godine, sve je bilo spremno za početak ak-cije. Poslije nešto više od 40 minuta žestoke borbe, borci 212. brigade izbili su na kapu Vijenca. Učinak ove jedinice na Vijencu bio je najveći. Bila je nosilac te velike akcije i kao

udarna pesnica u pohodu na Vijenac, sjajno je položila svoj prvi borbeni ispit. Za ispoljenu hrabrost i požrtvovanje, pet boraca 212. ponijelo je značku "Zlatni ljiljan".

Nakon Vijenca, uslijedilo je nekoliko manjih akcija brigade na Majevici, Kladnju, a zatim se "otvara" Vozuća, jedno veliko iskustvo, kako za ovu, tako i za ostale jedinice Armije R BiH.

U dobro osmišljenoj akciji oslobađanja Visa, koju su 7. 8. 1994. godine izvele jedinice OG-2, učestvovala je i Sedma četa 212. brigade, na čelu sa svojim legendarnim komandantom Senadom Batalovićem Batalom, koji se sa čitavom četom ubacio u pozadinu neprijatelja i zajedno sa snagama "s fronta" napravio dar-mar u neprijateljskim redovima.

U rano jutro, 30. 11. 1994. godine, tri dana prije svog prvog rođendana, 112. brigada napravila je još jedan vojnički podvig: u rejonu sela Orahovica (lukavačka opština), oslobodila je zaseoke Halvadžije, Mujagiće i Potok, iz kojih su Bošnjaci protjerani još s kraja proljeća 1992. godine. Bila je to jedna od posljednjih većih akcija Brigade u 1994. godini.

Postrojavanje brigade na poligonu Kasarne "Husinska buna" u Tuzli, 20. 3. 1995. godine ostat će crnim slovima zapisano u ljetopisu ove jedinice, ali i Gračanice. Granata velike razorne moći iznenada je doletjela sa položaja srpskih snaga na Majevici i udarila direktno po stroju. U jednom kobnom trenutku, daleko od borbenih položaja, Brigada je tako ostala bez 19 svojih najboljih momaka, više ih je zadobilo teške povrede. Mnogi se nikada više nisu vratili u svoju brigadu.

Svi postradali bili su s područja opštine Gračanica. Nikad u jednom danu nije bilo toliko žrtava, nikada u jednom danu toliko dženaza na području opštine kao 22. 3. 1995. godine.

Bio je to veliki udarac za Brigadu, za Gračanicu, za Armiju BiH....

Nakon kratkotrajnog oporavka, Brigada je krenula na nove zadatke.

U drugoj polovini maja 1995. godine, jedinice 22. divizije (ranije OG-2) počele su stezati obruč oko Vozuće, "srpskog Staljin-grada", kako su govorili Ozrenici. U tim borbama zauzele su jaka četnička uporišta na Ozrenu: Trepale, Skreske i dio Milinog Sela. Na čelu borbene kolone i ovoga puta bila je 212., koja je u međuvremenu preimenovana u 222.

S druge strane Ozrena napredovale su jedinice Trećeg korpusa. Tako se Vozuća ubrzo našla u gotovo potpunom okruženju.

Nakon pada Vozuće, počela je čuvena ozrenska ofanziva snaga Drugog i Trećeg korpusa Armije BiH, usmjerena prema Doboju.

Nezadrživi oslobodilački pohod, u kojem je 212. (222.) brigada imala svoje značajno mjesto, zaustavljen je intervencijom međunarodne zajednice i potpisivanjem primirja početkom oktobra 1995. godine.

LITERATURA: "Komandant 212. bosanske oslobodilačke brigade, gospodin Bahrija Džananović: Ne tvrdim da je najbolja, najdisciplinovanija, ali da je najjača—to tvrdim" (razgovarala: Vedada Baraković), *Mladi lavovi—list 212. bosansko-oslobodilačke brigade*, svečani broj (03.12.1994.), str. 2-3; A.D. (Adi Dautović), "U ratu stvorena da bi do mira stigla", *Mladi lavovi—list 212. bosansko-oslobodilačke brigade*, 03.12.1994., str. 8-9; Atif Kujundžić, "Major, Bahrija Džananović: Borbeni put 212.-222. bosanske oslobodilačke brigade i sudbina zemlje Bosne—neodvojivi su", *Mladi lavovi—list 222. oslobodilačke brigade*, 03.12.1995., str. 12-13; Said Huremović, "222. oslobodilačka brigada 'Mladi lavovi'", *Prva linija*, god. VI, br. 50, mart 1997., 23-24; Omer Hamzić, *Formiranje 212. oslobodilačke brigade — prekretnica u ratu za BiH na prostoru Gračanice i njezine okoline*, Gračanički glasnik, god. VI, br. 12, novembar 2001., str. 55-59; Omer Hamzić, *Likovi zavičaja: pukovnik Bahrija Džananović, komandant 212/222. oslobodilačke brigade A BiH: "Mi moramo odbraniti plac na kojem ćemo napraviti svoju kuću..."*, Gračanički glasnik, god

XXV, 49, 2020., str. 111 – 119; Samir Nukić, *Bahrija Džananović: komandantska hrabrost i požrtvovanost koja zadivljuje, odlučnost koja začuđuje*, Gračanički glasnik, god XXV, 49, 2020., str. 119 – 123; Izudin Duraković, Mirzet Hamzić: *Od Opštinskog štaba TO do OG-2 1992/94.*, Služba za informisanje Operativne grupe 2, Gračanica, 1994; Izudin Duraković, Mirzet Hamzić, *Uspjesi u devedeset i četvrtoj (u z/o OG-2)*, Sektor za moral 22. divizije, Gračanica, 1995.

III.

ULICE SA IMENIMA POGINULIH BORACA

Ulica Mehmeda Ahmedbegovića

Vodi od kružnog toka kod Doma zdravlja, desnom obalom rijeke Sokoluše, do raskrsnice kod Šumske uprave.

Mehmed Ahmedbegović Meša (1964. – 1992.) jedan je od prvih Gračanlija, koji je s puškom u ruci stao u odbranu Gračanice. Prije rata vrijedan obrtnik i poduzetnik, od samih početaka sudjeluje u formiranju Patriotske lige u Gračanici. Svu svoju ušteđevinu uložio je u nabavku oružja i opreme, odgodivši planirani odlazak na hadž. Stao je na čelo njene manevarske jedinice, koja će okupiti pedesetak mladih, patriotski opredijeljenih i dobro motivisanih boraca. Kao komandir te jedinice, 8. aprila 1992. godine, poveo je grupu od dvadesetak dobrovoljaca u pomoć braniocima Zvornika. Po povratku u Gračanicu, svoju jedinicu stavio je pod komandu Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane, kao je tako ušla u okvire legalne odbrambene formacije Republike Bosne i Hercegovine.

Bio je u stalnom pokretu, bez predaha.

Nije uspio otići na hadž u Meku, ali je otišao u nezaborav, u historiju i pamćenje Gračanice i Bosne. Poginuo je onog, za Gračanicu najtežeg ratnog dana, 25. maja 1992. godine na Lendićima, na Zečevom gaju, u

požrtvovanom pokušaju izvlačenja svojih saboraca, kao njihov komandir.

Posmrtno je odlikovan "Zlatnim ljiljanom".

Njegove dvije kćerke Alma i Melika mogu biti ponosne što su imale takvog oca, a država Bosna i Hercegovina, kao i roditelji ovoga šehida—što su imali takvog sina...

Svima će ostati u trajnom sjećanju njegova stasita figura, vedro i nasmijano lice, blaga narav i riječi pune ohrabrenja—kad je bilo najteže.

Bio je, kako su tvrdili njegovi drugovi i saborci, kruna ljudskosti, dobrote i poštenja.

"U vremenima kada se stvara povijest, kada pred strašnim prizorima smrti i razaranja zastaje dah, iz pepela se rađaju ljudi i heroji, najbolji izdanci jednog naroda." – zapisao je uz prvu godišnjicu Mehmedove smrti Nijaz Omerović – "U ovom ratu sam sreo mnogo čestitih ljudi i patriota, ali i velikih kukavica. Ali, bez ikakve sumnje, na prvom mjestu najplemenitijih bilježim ime Mehmeda Meše Ahmedbegovića iz Gračanice, komandira Manevarske jedinice Patriotske lige. U vrijeme kada su mnogi kalkulirali i čekali razvoj događaja, on je sa grupom odvažnih mladića sa vlastitim naoružanjem formirao veću jedinicu. Kada njihovi vršnjaci u gračaničkim kafićima i terasama ispijaju hladnu koka-kolu i pivo, oni odlaze u Zvornik na Kula Grad, da pomognu hrabrim braniocima i donose im oružje i municiju. Po povratku, organizuju pravu vojničku obuku iznad Gračanice pod budnim okom komandira Meše. Tada se krišom po gračaničkoj čaršiji šaputalo da su se pojavili neki 'specijalci'. Mehmed ili Meša kako smo ga nazivali, bio je tipičan tihi mladić iz ulice, skroman i nenametljiv, sa vječitim osmijehom na skoro dječjačkom licu. Nikad nije digao glas ni kao komandir, ali kao autoritet komandira bio je neprikosnoven. Među prvima u Gračanici je javno ponio oznaku Patriotske lige i "Ljiljane", kada je to izazivalo podozrenje... Ne jednom je rekao 'svoj život sam halalio za Bosnu'. Držao se islamskog načela kao vjernik i patriota, a

dužnost svakog muslimana je da brani i odbrani svoju domovinu, čast i imetak. Poginuo je na čelu svoje jedinice 25. maja 1992. godine u Lendićima. Zbog takvih plemenitih sinova ove zemlje moramo istrajati u ovoj pravičnoj borbi do pobjede. I ovaj tekst je skroman doprinos sjećanju i rehmət Meši Šehidu.” (Nijaz Omerović, Zapis o Meši Šehidu)

LITERATURA: Rusmir Djedović: “Patriotska liga Gračanice: Živote halalili za Bosnu”, *Zmaj od Bosne*, Tuzla, god. II, br. 38, 26. V. 1993., 6. (ponovo objavljeno: Gračanički glasnik, god. XXI, br. 43, 105-108.); Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice* 25. 5. '92., Monos, Gračanica, 1996.; Rusmir Djedović, Edin Šaković, Husein Serhatlić, *O formiranju i djelovanju Patriotske lige BiH na području općine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. XXIII, br. 45, 2018., str. 59-87; *Gračanički glasnik*, god. XXII, br. 43, maj 2017. – tematski broj posvećen 25. maju 1992. godine (u povodu 25. godišnjice); Edin Šaković, *Šta se zaista desilo na Zečevom gaju? Neki novi podaci i saznanja*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 47, maj 2019., str. 53-69; Nijaz Omerović, *Zapis o Meši Šehidu*, *Zmaj od Bosne*, maj 1993., str. 6; Nijaz Omerović, *Dnevnički zapis iz maja 1992. godine*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 48, novembar 2019., str. 143-151; Hasib Mušinbegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, *Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995.*, ZK Vojske F BiH, Sarajevo 2000.; Hasib Mušinbegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, *Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995.*, ZK Vojske F BiH, Sarajevo 2000.; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995.*, Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Ulica Hajrudina Džebe Bajbaga

Vodi od raskrsnice na Korića Han, pored novosagrađene džamije do Hadžijine vode i izlaska na magistralu, odnosno spoja sa ulicom Branilaca grada.

Hajrudin Džebo (1961.– 1992.) pripada generaciji mnogih mladića s područja opštine Gračanica, koji su se otisnuli u bijeli svijet u potrazi za boljim životom. Velikosrpska agresija na Hrvatsku zatekla ga je u Zagrebu. Priključio se odmah snagama odbrane Republike Hrvatske, ali je brzo shvatio da je taj rat samo opomena i jasan nagovještaj da će se veliki požar velikosrpske agresije, rata, razaranja i stradanja prenijeti i na prostore Bosne. Početkom 1992. godine vratio se u rodno Stjepan Polje, krenuvši nehotice ostatkom životne staze – od seoskog “mangupa” i “probisvijeta” do istinskog heroja i legende.

Predosjećajući šta se Bosni, a i njegovom Stjepan Polju sprema negdje po šumama Ozrena, dok su kolone vozila JNA tutnjale magistralom Doboj-Tuzla, upustio se u rizične

operacije nabavke, prodaje i preprodaje naoružanja nekim samo njemu znanim putevima... U vrijeme kada je bilo bitno nabaviti što je moguće više oružja, mnoge je imućnije domaćine – koji su imali dovoljno novca, a još uvijek malo spoznaja o opasnosti – skoro pa primorao da kupe pušku. Istovremeno je mladim momcima oko sebe, koji su bili s puno patriotizma, ali sa malo para, puške je najčešće poklanjao, okupljajući ih tako oko sebe. Bila je to jezgra kasnijeg čuvenog “Bajbaginog voda”, odnosno Interventnog voda Stjepan Polje... Dobijenim novcem (pre)prodajom oružja, nabavljao je nove količine i dovozio ih u Stjepan Polje...

Oni koji su ga dobro poznavali tvrde da je u svemu bio individualac, neobične hrabrosti. Zaustavljao je kolone JNA, razoružavao ih, uzimao “taoce za taoce”, pričinjavao u prvoj fazi, prije nego što je zapucalo, i određene neprilike opštinskom rukovodstvu u Gračanici, koje je “kupovalo vrijeme”, a on išao isuviše napred.

Po svjedočenju rahmetli Ahmeda Spahića, nekadašnjeg člana općinskog Savjeta za narodnu odbranu, ali i vojnog štaba Patriotske lige, na sastancima oba ova tijela uoči rata, postavljalo se pitanje kako prići Bajbazi i uključiti ga u neki od vidova organizovanog djelovanja na pripremama za odbranu. Bajbaga je, na kraju, pristao uključiti se u Patriotsku ligu. Sa nekoliko dobrovoljaca iz Stjepan Polja, Pribave i Donje Orahovice i on je krenuo u pomoć Zvorniku, 8. aprila 1992. godine. Po povratku, ušli su u sastav Teritorijalne odbrane, kao zaseban interventni vod pri mjesnoj četi TO u Stjepan Polju.

Početkom maja 1992. godine sudjelovao je u pokušaju rušenja mosta preko Spreče u Suhom Polju, a zatim se među prvim dobrovoljno uputio u pomoć Grapskoj... Ali još i prije toga, predosjećao je nepovoljan razvoj situacije, pa je inicirao izgradnju nove trase puta između Stjepan Polja i Malešića, koja će kasnije biti jedina veza ovog dijela opštine Gračanica, pa i slobodnih dijelova dobojske

opštine sa ostatkom svijeta. To se pokazalo značajnijim negoli neka oružana akcija.

Odbrambena linija Stjepan Polja prema Lendićima, na potezu Dživrake – Zečev Gaj, uspostavljena je 19. maja 1992. godine, uz Bajbaginu pomoć. Kada je pala prva žrtva rata iz Stjepan Polja, 23. maja, on je sa svojim momcima prvi krenuo da izvuče tijelo poginulog. Pošto je zaustavljen neprijateljskom vatrom, reorganizovao je svoje borce i pozvao u pomoć komšije iz Malešića, s kojima je upao, s druge strane u Ahmiće. Zajednički su ovladali tim zaseokom, protjeravši srpske ekstremiste sa tih položaja. Iako izvedena neplanirano, samoinicijativno, zapravo spontano – ta akcija je bila veliko ohrabrenje za snage odbrane na prostorima Stjepan Polja, Malešića, pa i šire.

Tog 23. maja, na padini prema Lendićima, dok se neprijatelj u neredu povlačio, Bajbazu je zateklo naređenje komande da stane... Po svjedočenju više suboraca, poslušao je, ali se ljutio što komanda propušta priliku da se, možda, ovlada i samim naseljem Lendići. Lično je te večeri i sutradan pokušavao objasniti i u rejonskom štabu Malešići i u Opštinskom štabu TO, potrebu da se “riješe” Lendići – sada, kada je neprijatelj pokoleban. Nisu vjerovali ni u Bajbagine procjene, a ni u osposobljenost jedinica TO za napadna dejstva (jer malo je ljudi tada imalo srca i hrabrosti poput Bajbaze). Rizik se, ipak, činio prevelikim...

Za to vrijeme, neprijatelj se pribrao i na Lendiće dovukao pojačanje, čak i jedan tenk... Ujutro, 25. maja, žestoko je napao položaje branilaca Stjepan Polja i Malešića. Bajbaga je sa svojim momcima među prvim izašao na teren, te pomogao u konsolidovanju linija odbrane. Pripadnici njegovog voda privukli su se, rejonom Cvara, ispod Zečevog gaja, sa južne strane, skoro do prvih lendićkih kuća, ali – niti je bilo koordinacije među jedinicama Teritorijalne odbrane, niti funkcionalne komande nad svim jedinicama na terenu. Ni Bajbaga sam nije mogao ništa uči

niti. U međuvremenu, pale su i žrtve među teritorijalcima na Zečevom gaju, stradali su pripadnici Manevarskog voda TO i Malešićke čete, neki ranjeni su ostali pred neprijateljskim rovovima. Sa zadivljujućom hrabrošću, navikao da uvijek ide prvi, Bajbaga je sam krenuo u pokušaj izvlačenja ranjenih i poginulih. Krenuo je, svjedoče očevdici, odlučno i srcem – ne pokazujući straha niti obzira prema neprijatelju. Pao je pokošen neprijateljskim rafalom...

Njegova ličnost ostala je pomalo tajanstvena i kontraverzna, o njemu su se ispredale fantastične priče još dok je bio živ – kao o junaku iz neke narodne pjesme. Stoga mnogi nisu mogli dugo povjerovati da je poginuo. Bili su ubijedeni, jednostavno, da se to njemu ne može dogoditi.

Nažalost, dogodilo se...

LITERATURA: Mirzet Hamzić, "Dvije godine od pogibije Hajrudina Džebe–Bajbage: Zbilja se pomiješala s legendom", *Biljeg vremena*, god. II, br. 14, juni 1994., str. 14; Mirzet Hamzić, *Samo krv ratnika je za slavu i pamćenje*, Monos, Gračanica, 1995.; Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice* 25. 5. '92., Monos, Gračanica, 1996.; Sejdo Mejremić, *Bajbaga – heroj bez ordenja*, dokumentarni film, produkcija "Bosna", Sarajevo, 2016. (DVD); Senahid Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, BZK Preporod, Gračanica, 2008.; Rusmir Djedović: "Patriotska liga Gračanice: Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, Tuzla, god. II, br. 38, 26. V. 1993., 6. (ponovo objavljeno: Gračanički glasnik, god. XXI, br. 43, 105-108.); *Gračanički glasnik*, god. XXII, br. 43, maj 2017. – tematski broj posvećen 25. maju 1992. godine (u povodu 25. godišnjice); Edin Šaković, *Šta se zaista desilo na Zečevom gaju? Neki novi podaci i saznanja*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 47, maj 2019., str. 53-69; Nijaz Omerović, *Dnevnički zapis iz maja 1992. godine*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 48, novembar 2019., str. 143-151; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: *Knjiga šehida*,

poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995., Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Ulica Vedada Đonlića

Povezuje ulice Mustafe Rešidbegovića i Muse Ćazima Ćatića.

Vedad Đonlić, sin Abdulaha (1967. – 1992.) još kao dječak doselio se sa roditeljima iz Diviča kod Zvornika u Gračanicu, gdje je završio srednju mašinsku školu. U vrijeme demokratskih promjena, pred izbore 1990. godine, kao mlad čovjek, priključio se Stranci demokratske akcije.

Bio je omiljen među svojim drugovima, koji su ga izabrali za prvog sekretara Muslimanskog omladinskog saveza (MOS) u Gračanici. Na toj dužnosti obavljao je mnogobrojne zadatke, počevši od povremenih ili stalnih dežurstava, pa do praćenja vojnih formacija JNA kroz Gračanicu i ostvarivanja kontakata sa rukovodstvima SDA širom BiH... Bile su to aktivnosti koje će kasnije biti osnova za formiranje i djelovanje Patriotske lige u Gračanici.

U julu 1991. godine među prvima se prijavljuje na policijski tečaj, koji je organizovan posredstvom SDA u nastavnom centru MUP-u Republike Hrvatske u Zagrebu, u namjeri da uđe u policiju i kroz legalne organe djeluje na zaštiti bezbjednosti građana, ali i suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.

U jesen 1991. godine aktivno se uključio u Patriotsku ligu Gračanice. Iako je bio dosta mlad, vrlo brzo se pokazao kao pouzdana i odgovorna osoba, postao je član Vojnog štaba Patriotske lige, ističući se na više odgovornih zadataka. Zapisano je da je, u tadašnjoj strogo konspirativnoj organizaciji, bio član jedne "trojke" – posebne grupe koja je bila zadužena za praćenje neprijateljske subverzivne aktivnosti na širem prostoru Gračanice. Početkom 1992. godine radio je na obuci pripadnika buduće interventne jedinice, a učesnik je i prvih "uličnih" i mahal-

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
OBRAZOVNI CENTAR
SREDNJA SKOLA UNUTARNJIH POSLOVA

ANKETNI UPITNIK
o odluci pripravnika VI. klase Tečaja za policajce

1. Prezime, ime oca, ime Đonlić Abdulah Vedad
2. Datum i mjesto rođenja 23.03.67 Zvornik BiH
3. Adresa prebivališta M. Rasvo Begovića Gračanica
4. Prethodno zanimanje M. Tehničar
5. Zadnja završena škola M. Tehničar
6. VES u JNA MINOBACAC 120 mm
7. Bračno stanje (zaokružiti) oženjen ☐ neoženjen ☒
8. Broj djece 1
9. Datum dolaska na Tečaj za policajce-pripravnike 26.07.91.
10. Da li prihvaćate raspored na rad u Ministarstvo unutarnjih poslova
Republike Hrvatske (zaokružite vašu odluku)
DA ☐ NE ☒

Zagreb, 16.08.1991.

Ime i prezime
Đed-Pulović
(potpis)

Vedad Đonlić se među prvima od dvadesetak Gračanlija prijavio na policijski tečaj u MUP-u Republike Hrvatske, koji je posredstvom SDA organiziran u ljeto 1991. godine. Iako je cilj bio da se osposobe pouzdani mladi ljudi, koji će kao policajci kadrovski ojačati MUP Bosne i Hercegovine, hrvatske vlasti su pokušavale pitomce pridobiti "za rad u MUP-u Hrvatske" (što je značilo - baciti ih na hrvatsko ratište). Vedadov odgovor na anketni upitnik svjedoči kakav su stav polaznici iz Gračanice imali. Shvativši da postoje namjere da budu iskorišteni kao "topovsko meso", napustili su kurs prije formalnog okončanja i vratili se u domovinu. Neki od tadašnjih polaznika su danas, kao odavno iskusni, profesionalni i priznati policajci, pri kraju svog radnog vijeka u gračaničkoj policijskoj upravi. Neki drugi, i Vedad među njima, dali su svoje živote za Bosnu i Hercegovinu...

skih straža, koje se "spontano" formiraju krajem marta i početkom aprila, što su mnogi smatrali začetkom odbrambenog "samoorganizovanja" građana (barem u samome gradu, gdje se uslijed specifičnih okolnosti "građani samoorganizuju" s izvjesnim zakašnjenjem

u odnosu na ostale mjesne zajednice na opštini.

Kao dobrovoljac se, sa dvadesetak Gračanlija, prijavio u grupu za pomoć Zvorniku, 8. aprila 1992. godine (Kula Grad), a po povratku se neposredno angažovao u aktivnostima koje su vođene u fazi neposrednih priprema za odbranu Gračanice – posebno na obuci i učvršćivanju jedinice Patriotske lige, odnosno Manevarskog voda TO Gračanica. U toj jedinici bio je postavljen za komandir odjeljenja.

Poginuo je u bici za odbranu Gračanice, 25. maja 1992. godine u rejonu Zečevog gaja, na tromedi Lendića, Malešića i Stjepan Polja.

LITERATURA: Rusmir Djedović: "Patriotska liga Gračanice: Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, Tuzla, god. II, br. 38, 26. V. 1993., 6. (ponovo objavljeno: Gračanički glasnik, god. XXI, br. 43, 105-108.); Rusmir Djedović, Edin Šaković, Husein Serhatlić, *O formiranju i djelovanju Patriotske lige BiH na području općine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. XXIII, br. 45, 2018., str. 59-87; Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice 25. 5. '92.*, Monos, Gračanica, 1996.; *Gračanički glasnik*, god. XXII, br. 43, maj 2017. – tematski broj posvećen 25. maju 1992. godine (u povodu 25. godišnjice); Edin Šaković, *Šta se zaista desilo na Zečevom gaju?*

Neki novi podaci i saznanja, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 47, maj 2019., str. 53-69; Nijaz Omerović, *Dnevnički zapis iz maja 1992. godine*, Gračanički glasnik, god. XXIV, br. 48, novembar 2019., str. 143-151; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: Knjiga šehida, poginulih boraca

i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995., Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Ulica Osmana Mehića Tucka

Odvaja se lijevo od ulice 212. oslobodilačke brigade i vodi, cestom prema Malešićima, do čitaonice u Javoru.

Osman Mehić, poznatog po nadimku Tucko, odlikovala je posebna hrabrost, ali i požrtvovanje patriote i borca, koji je branio svoje rodno selo, svoj kućni prag. Pred sami rat, neposredno je predosjećao veliku opasnost, jer mu je kuća u mahali mahala Kovači (Malešići), bila ispod samih srpskih, dobro utvrđenih položaja na Visu. Među prvim je sa područja općine Gračanica ponio ratno priznanje "Zlatni ljiljan", ali ono je došlo kad Tucka više nije bilo među živima.

Rođen je 17. 3. 1968. godine u Malešićima. Nakon završene osnovne škole, iako dosta mlad, otišao je u Ljubljano, gdje je završio zanat, a potom našao i zaposlenje. Ipak, nije se trajnije odvajao od rodnog sela. Oženio se i sagradio porodičnu kuću, sanjajući o mirnom i skromnom životu sa svojom porodicom. Pred raspad Jugoslavije i početak agresije na Republiku Hrvatsku, radio je u preduzeću "Primorje" u Rijeci.

Po izbijanju neprijateljstava, u jesen 1991. godine, priključio se snagama odbrane Hrvatske, stupivši u dobrovoljačku jedinicu kojom je zapovijedao čuveni Nijaz Batlak (poznat po svom *nom de guerre* Mate Šarlija, a još poznatiji po nadimku *Daidža* – kasnije general Hrvatske vojske). U toj jedinici prošao je obuku (čak je par sedmica proveo i u Italiji), nakon čega je sudjelovao u više oružanih akcija, najprije u dubrovačkom zaleđu, a zatim i u Hercegovini. Svoje "vatreno krštenje", ostalo je zapisano, doživio je u Čepikućama kod Trebimlje, a u borbama oko Čapljine ranjen je u ruku i nogu. Poslije oporavka, odlučio je da se vrati u rodni kraj, gdje se već uveliko osjećao "miris baruta". Došao je s nekolicinom iskusnih boraca, s kojima je odmah formirao vlastitu interventnu je-

dinicu – budući Interventni vod Rejonskog štaba TO Malešići, odnosno Izviđačko-diverzantsko odjeljenje 4. bataljona.

U Malešićima su na njegove momke gledali s velikim povjerenjem. Nije ih bez razloga narod prozvao "Tuckove munje". Sudjelovali su u borbama u rejonu Zečevog gaja, 23. i 25. maja 1992. godine, a zatim i na području Zoljinog visa u Lukavici. Tucko je preduzimao uspješne diverzantsko-izviđačke akcije u dubini neprijateljske teritorije, prethodno otkrivajući njegove otporne tačke s onu stranu Trebave. U jednoj takvoj akciji, u rejonu Visa (na tromedi između Malešića, Babića i Skipovca), zarobio je protivavionski top (20/3 mm), minobacač 60 mm, nekoliko ručnih bacača "zolja", te veću količinu municije. Spomenuta akcija izvedena je 19. avgusta, par dana uoči početka napada na Lendice.

Nažalost, Tucko nije doživio konačno oslobođanje Lendica...

Procijenivši da neće moći održati svoje položaje na Lendićima, neprijatelj je u pomoć pozvao i avijaciju, koja je 21. 8. 1992. godine, tačno u 12.40 sati, otpočela dejstvo po selu Malešići. Smrtonosni teret zasuo je osnovnu školu i njenu neposrednu okolinu. Poginulo je šest ljudi, među kojima i Osman Mehić-Tucko, koji se tu zatekao na povratku sa borbenog zadatka na Lendićima.

Posthumno je odlikovan ratnim priznanjem "Zlatni ljiljan", 7. 10. 1993. godine. Posmrtno je dobio i čin natporučnika.

Iza njega ostala je trogodišnja kćerka Hatidža, supruga Hanifa, mlađi brat Mirsad i roditelji Hatidža i Adem. Svi se mogu ponositi svojim Osmanom...

LITERATURA: Izudin Duraković, "Mehić (Adema) Osman – Tucko", *Biljeg vremena*, god. I. br. 5, str. 7; Omer Delić, "Tuckove 'Munje' idu ka slobodi", *Bilten 111. brigade*, svečani broj, 01.09.1994., str. 3; Hašib Mušibegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, *Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije*

zla. Da bi koliko-toliko osigurao svoj kućni prag, svoj komšiluk, sa svojom ekipom navijača uspostavio je prve mahalske straže. Iako slabo naoružane, one su ulijevale kakvu-takvu sigurnost kod građana pred rastućom opasnošću koja se približavala.

Kasnije, s formiranjem Odreda Teritorijalne odbrane, bio je puškomitraljezac u 1. četi, onim čuvenim "Škorpionima", koji su po mnogima bili okosnica 1. bataljona 111. gračaničke brigade. Uvijek je išao prvi na zadatak, borci su ga izuzetno cijenili... Njegovo držanje u borbi podizalo je moral u čitavoj jedinici. Svoju izuzetnu hrabrost ispoljio je u borbama oko Lendića i na gradačaćkom ratištu. U tim akcijama je i ranjavan, ali nije mogao izdržati na bolovanju, želio je biti uz svoje saborce, u akciji koja se pripremala na Brčko.

Nakon ranjavanja komandira Mevludina Imamovića, postavljen je za komandira čete, ali je njegovo komandovanje trajalo svega dva dana. Poginuo je na blatnjavom posavskom ratištu, 17. 11. 1992. godine.

Ratni reporter o tome je pisao:

"Kiša je pljuštala tog dana na Laništima. Četa je krenula da obavi zadatak–uzeti Laništa i spriječiti neprijatelja da iz pravca Pellađićeva direktno ugrožava naš bok tenkovima i transporterima... Groblje na Laništima bilo je kobno. Kuće su bile na pedesetak metara od nas. Grobne ploče su bile u takvom položaju da nisu pružale nikakav zaklon... Naš VBR je počeo djelovati po neprijateljskim položajima i ušutkao ih na tom dijelu linije... Bečakčić Sead je, sa Kundom i Čamdžićem, izvukao Taksu. O tome govori i Husein Husić: 'Okrenuo sam Taksu i pokušao ga izvući u bolji položaj. Zrno snajperiste mi je prosviralo nogavicu. Izvukao sam ga pet metara i zatražio pomoć. Pokušao je Jasmin Ahmetašević, ali ga je neprijateljsko zrno pogodilo u okvir na prsima. Okrenuo sam Taksu na leđa, ali je bilo kasno. Čuo se smrtni hropac iz njegovih usta, podigao je desnu ruku, pogledao u mene i umro. Imao je strašnu ranu na lijevoj strani grudi.' Bio je to

težak gubitak za četu. Mnogi su mislili da je to kraj "Škorpiona", ali nije bio. Ipak je sve bilo drugačije poslije toga. Veliki je teret na mladosti naše krvave Bosne, ali ga ipak nekako nosimo."

Iza Taksima ostala je kćerkica Majda, supruga Sabiha i stara majka, kojoj je ipak najteže.

Taksi je posthumno dodijeljeno ratno priznanje "Zlatni ljiljan", 7. 10. 1993. godine. Uz Osmana Mehića Tucka, bio je jedan od prvih dobitnika ovog priznanja s područja Gračanice.

LITERATURA: M. Kišić i M. Begović, "Šuša (Muhameda) Taksim–Takso", *Biljeg vremena*, god. I, br. 5, 01.11.1993., str. 07; Mirzet Hamzić, Izudin Duraković, "Legende 111. brigade: Bio je veliki heroj". *Bilten 111. brigade*, svečani broj, 01. 09. 1994., str. 3; Mirzet Hamzić, *Samo krv ratnika je za slavu i pamćenje*, Monos, Gračanica, 1995.; Hasib Mušibegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995., ZK Vojske F BiH, Sarajevo, 2000.; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995., Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Prolaz Romea Planjara

Prolazi od haustora sa ulice Ahmed-paše Budimlije i izlazi na ulicu Fridriha Foglara (Kej).

Prijeratni student Veterinarskog fakulteta u Sarajevu, sin uglednog gračaničkog ljekara dr. Ante Planjara, rođenog Dalmatinca sa Hvara, borac 111. gračaničke brigade i komandir Inženjerijskog voda... Rođen 17. 8. 1963. u Sarajevu, odrastao, školovao se i mladost proveo u Gračanici, položio je život za Bosnu i Hercegovinu, 12. 08. 1994. godine, čisteći minsko polje na lokalitetu Visa, kojeg su pet dana ranije, nakon više pokušaja zauzele jedinice Armije RBiH. Bilo je to upo-

rište sa kojeg su srpske snage iz artiljerijskih oruđa sijale smrt po naseljima

U tekstu "Suza za Romea", ratni hroničar je, pored ostalog, zabilježio i ovo:

"Vrelina avgusta okovala je grad. Dvije hiljade ljudi na jednom mjestu. Odlazi Romeo Planjar. Bosanac.

Ponekad se učini čovjeku da je dovoljno reći samo jednu rečenicu pa da kaže sve. Oni koji znaju cijenu Bosne, cijene i jednu riječ za one koji dadoše sve. Romeu Planjaru Bosna je bila izbor i sudbina. Iz porodice koja je svoj vijek ugradila u prosperitet Gračanice, s početkom rata, iako su bili otvoreni mnogi putevi, zatvorio se u Bosnu. Odabrali tako težak put mogu samo oni sa srcem većim od planine i dušom čistom kao dječja suza. Kao suza upućena njemu.

Suncem obasjani Hvar nikada više neće dočekati svoj izdanak. Pao je kao Veliki Čovjek. Kao Bosanac. Dan koji ga je odnio probijen je viješću o njegovoj smrti kao puščanim zrnom. Kao gelerom koji je pogodio Romeovo srce. Svi su tog dana na Visu bili tužni. Postignuti uspjeh prekrila je sjeta. "Bio mi je đak", kaže njegov komandir. "Najbolji." – "Bio mi je vojnik. Najbolji." – "Bio mi je saborac. Najbolji."

Bio je Romeo Planjar. Grad ga zna kao najboljeg. Nerođenom sinu ostaje da ga upozna po pričama onih sa kojima je živio i onih sa kojima se borio..."

LITERATURA: M.H (Mirzet Hamzić), "Suza za Romea koji je dio Bosne", Biljeg vremena, god. II, br. 18, avgust 1994., str. 11; Hasib Mušibegović, Hamza Višća, Fikret Tabaković, Kemo Bećirević, Šefkija Biogradlić, Zlatni ljljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995., ZK Vojske F BiH, Sarajevo, 2000.; Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995.*, Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Ulica Braće Fazlića

Nastavlja se na ulicu Osmana Mehića-Tucka kod čitaonice u Javoru i vodi sve do mosta na rijeci Drijenči.

Svoju Gračanicu, svoja sela, svoje mahale i avlije u ratu za Bosnu i Hercegovinu borci s područja opštine Gračanica nisu branili samo na Spreči, na obroncima Trebave, na Becnju i Svijetliči, već i na Gradačcu, na Brčkom, na Lukavcu, Olovu, Varešu, Sarajevu, svuda gdje je bilo Bosne. Mnogi su ginuli po blatnjavim rovovima Posavine, u snježnim smetovima iznad Olova, u maglama oko Vareša i Sarajeva. Tužne vijesti svakodnevno su stizale sa ratišta.

Ali najtužnija je stigla 19. novembra 1992. godine sa ratišta oko Brčkog. Toga dana su poginula dva rođena brata, dva sina Bajre Fazlića, koji su do početka rata mirno živjeli u svojoj porodičnoj kući, u pitomoj dolini ispod Bahića, pored puta prema Malešićima, u blizini drijenčke čuprije, odrasli u dvorištu koje je svaki prolaznik morao zapaziti po urednosti i čistoći, u baštama pored Drijenče.

Ismet je rođen 10. 3. 1970., Nusret 5. 4. 1972. godine – obojica u borbi od prvog dana. Nisu bili u istoj jedinici, a poginuli su u istom danu, u razmaku od jednog sata.

Nikad tužnija dženaza nije prošla putem prema Malešićima. Tugovala je Gračanica, tugovali su Malešići. Roditeljima je ipak bilo najteže. I pored užasno teškog gubitka, uspjeli su ostati na nogama i u pameti, što je više od podviga.

To su žrtve koje ova zemlja mora pamtit.

LITERATURA: Omer Hamzić, Ibrahim Nurkić, Osman Puškar, 2004.: *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračanica 1992.-1995.*, Gračanica: Općina Gračanica i Monos, 2004.

Park žrtava genocida u Srebrenici

Nalazi se na početku veće parkovske cjeline ispred Gradske uprave – u dijelu između ulice Armije RBiH i Centralnog spomen-obilježja Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995.

Park žrtava genocida u Srebrenici uređen je i otvoren 2006. godine, u dijelu najvećeg gradskog parka – onog ispred zgrade Općine (danas Gradske uprave – tj. nekadašnjega Konaka). Inicijativa da se na prigodan i simboličan način obilježi sjećanje na stradanje i genocid počinjen u Srebrenici 1995. godine nailazila je na dobar odziv i podršku građana u mnogim gradovima, pa tako i u Gračanici. Općinsko vijeće je 2006. godine prihvatilo prijedlog da se dio parka obilježi nazivom "Park žrtava genocida u Srebrenici".

Sljedećeg proljeća, na adekvatan način, taj dio parka je lijepo uređen, postavljena je i tabla sa natpisom "Park žrtava genocida u Srebrenici".

Tematski dio parka čini pet cvjetnih run-dela u obliku kapi krvi, zasađenih mini-ružama crvene boje koje simboliziraju stradanje; žalosni dud oslikava tugu zbog genocida, piramidalni hamaciparis i sadnice juke oko njega simboliziraju majku Srebre-nice sa svojom djecom koja nastavlja život, a platan u pozadini predstavlja snagu srebreničkog naroda. Idejno rješenje i uređenje parka osmislila je Zakira Đogić, dipl. ing. hortikulture.

Srebrenica je simbol patnje i stradanja u najvećem masovnom zločinu nakon Drugog svjetskog rata u Evropi – i opomena za čitav svijet... Europski parlament je u januaru 2009. godine proglasio 11. juli "Danom sjećanja na genocid u Srebrenici".

LITERATURA: Merisa Karović Babić, *Historiografija i historijski izvori o genocidu u Srebrenici*, Posebna izdanja ANUBiH, CLXXXVII, Odjeljenje historijskih nauka, 47/2, Sarajevo, 2020.; *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995.-2020: uzroci, razmjere i posljedice*, Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu, tom I i II, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Institut za historiju, 2021.; Edina Bećirević, *Na Drini genocid. Istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Buybook, Sarajevo, 2009.; Smail Čekić, *Ge-*

nocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Univerzitet: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2012.; *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, održanog u Sarajevu, 12. jula 1997 / Međunarodni naučni skup Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995*, Edicija Srebrenica 1995, Knj. 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo; Rasim Delić, *Armija Republike Bosne i Hercegovine, Nastanak, razvoj i odbrana zemlje*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2007.; *Ujedinjeni narodi na srebreničkom stubu srama: 104 svjedočenja o ulozi UN-a u genocidu nad stanovništvom "Zaštićene zone Srebrenice"*, Harfo-graf, Tuzla. 2007.; Florens Hartmann, *Krv realpolitike: Afera Srebrenica*, Buybook, Sarajevo. 2015.; Marko Atila Hoare, *Bosnia and Herzegovina: genocide, justice and denial*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2017; Hasan Nuhanović, *Pod zastavom UN-a (međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici)*, BKZ Preporod, Sarajevo, 2005.; Hasan Nuhanović, *Zbijeg. Put u Srebrenicu*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2015. Enes Omerović, *Namjera za genocid u Bosni i Hercegovini*, *Korak 17*, Sarajevo 2009., 29-52; Meša Pargan, *Srebrenica – dokumenti o genocidu*, St. Louis, Missouri, 2005.; Adnan Rondić, *Živjeti Srebrenicu*, Fondacija Heinrich Böll, Sarajevo 2015.; Emir Suljagić, *Razglednica iz groba*, Durieux, Zagreb, 2005.; Mesud Šadinlija, *Zijad Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2018.; Zijad Šehić, *Genocid u Srebrenici – krvava mrlja na savjesti čovječanstva*, *Radovi: Historija, historija umjetnosti, arheologija* 4 (1), Sarajevo, 2016, str. 199-247.; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995 / The Bosnian book off the dead: human losses in Bosnia and Her-*

zegovina 1991–1995, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012.;

SUMMARY

WARTIME GRAČANICA (1992 – 1995) THROUGH THE NAMES OF ITS STREETS

In this article the author created a mini history of Gračanica following the traces of the street names in Gračanica during the wartime period 1992-1995. His goal was to briefly explain all 17 featured, out of 125 currently named streets from that period. He

methodically sorted all texts, going from general to individual terms and names. They are arranged so that they can be read in fragments, during a short stroll through the streets of this city. Arranged in this way, the texts are a reflection of the war in Gračanica, they provide a lot of information for those who didn't know of these things, or others which have forgotten them, so they can be reminded. These explanations and information, put together in one whole, give a more or less complete picture of a local urban environment of that time, but also of the wider area. The second question is whether this period is sufficiently or insufficiently represented.

